

El jaciment prehistòric de **CAN CRISPINS**

(Llagostera-Girona)

per

Narcís Soler i Masferrer

* Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona.

1. SITUACIO

Can Crispins és una casa de pagès del municipi de Llagostera, a 6 kms. d'aquesta vila i a la serralada de Cadiretes, entre les capçaleres del Ridaura, del qual és tributària la riera de Can Crispins, i de la riera Gotarra, afluent de l'Onyar (1). S'hi va fàcilment per la carretera de Llagostera a Sant Llorenç, Sant Grau i Cala Sallions. Després de Sant Llorenç tot és bosc fins arribar a la clariana dels camps de **Can Crispins**. La casa és al peu de la carretera, a mà dreta, davant del Km. 5, Hm. 9, segons el quilometratge que comença a comptar a Llagostera. La trobem també senyalada en el full 366 (Sant Feliu de Guíxols) del mapa 1/50.000 de l'Institut Geogràfic i Cadastral, a 6° 37' de Longitud Est i 41° 47' 30" de Latitud Nord.

La depressió de la Selva (2), en la part que correspon al municipi de Llagostera, està integrada quasi exclusivament per granit (3). Les muntanyes són també de materials eruptius, granit normal i granit porfídic, fàcilment disgregables, o de pissarres metamòrfiques, més resistents, el relleu de les quals destaca clarament sobre el granític, més suau (4). En alguns llocs el granit és de gra molt gros, amb bonics cristalls de quars i feldespat, d'entre els quals destaquen els de quars ametista. La terra, com que procedeix de la descomposició del granit (gresa o sauló), és àcida en extrem, fins i tot a la mateixa plana de Llagostera.

Aquesta és també la constitució de les muntanyes que envolten **Can Crispins**. En llur superfície hi ha nombrosos blocs de granit arrodonits que sobresurten de la migrada vegetació formada per suros, aulines, brucs, arboços, gatoses i ginestes, afectada pels incendis cada vegada més freqüents, i que és només un record de les suredes que abans hi havia, quan Llagostera era un important centre taper.

L'aciditat de les terres ha afectat en gran manera els jaciments arqueològics de tota aquesta àmplia regió litoral de roques eruptives. Ja ens en adonarem en estudiar les sitges dels poblats ibèrics de **Maiena i Sant Llorenç** (Llagostera) (5). La ceràmica i els ossos en són molt perjudicats ja en aquests jaciments de la plana, relativament recents, i ho han estat molt més a l'estació de Can Crispins que ara ens ocupa. En un jaciment encara més antic també a la

1. PALLI BUXO, Luís. *La evolución del Ridaura*, «Ancora» 966-967, Sant Feliu de Guíxols, 1966.
2. Encara que Llagostera, a l'igual de Cassà de la Selva, s'enclogui a la comarca del Gironès, popularment i tradicionalment és considerada de la comarca natural de La Selva.
3. LLOPIS, N. i RIBERA, J. *Mapa Geològic de España*. Comentaris a la Hoja 366 (Sant Feliu de Guíxols), 1953, pàg. 20.
4. LLOPIS, N. i RIBERA, J. *Mapa Geològic...* op. cit., pàg. 14.
5. SOLER MASFERRER, N. *Arqueología en Llagostera*. Tesis de Licenciatura, inèdita, Universidad de Barcelona, 1973.

Serra de les Gavarres, el de **Sant Benet** (Sant Feliu de Guíxols), epipaleolític de fàcies geomètrica triangular, actualment en curs d'excaució, no hem pogut trobar ni el més petit esquerdís d'os; únicament s'ha conservat la indústria en sílex (6).

A **Can Crispins** també s'hi ha recollit quasi només indústria lítica. La ceràmica o bé és moderna o bé són petits bocins d'aspecte rodat que mai no deixen endevinar cap forma. Recalquem aquí aquesta circumstància perquè, i anticipem ara les conclusions, estem avui convençuts de que només aquesta terrissa tan malmesa ens hauria pogut donar una filiació i cronologia concreta per aquest jaciment que tot seguit estudiarem valent-nos dels materials en pedra.

Aquests materials són en la immensa majoria tallats en sílex, tant sobre nòdul com sobre rierenc. I el sílex és pràcticament inexistent a Llagostera, on només es cita el jasp silici que, amb pissarres micàcees, és encastat en el granit (7). Rebutgem doncs ja des d'ara d'anomenar «taller lític superficial» a **Can Crispins**, ja que no era el lloc on el sílex es desbastava per després ésser emportat al lloc d'habitació. **Can Crispins** fou un poblat prehistòric on el sílex era ben aprofitat per les necessitats diàries, tal com ho indica l'elevat percentatge d'útils sobre el total de les troballes.

On sí abunden tot tipus de materials silícis de fractura concoidea és al municipi veí de Caldes de Malavella, on hi ha òpal, jasp, quarcites i sílex, alguns dels quals s'han format gràcies a l'acció de fenòmens termals (8).

Com tantes altres masies de la Catalunya Vella, **Can Crispins** ocupa una clariana en el bosc, la qual s'ha pogut prospeccionar, especialment quan els camps són llaurats, fins a recollir els materials que ara estudiarem. En els boscos que l'envolten no se n'hi han pas localitzat, i per ara la densitat més gran de troballes cal situar-la en el camp, el més alt i gran, que hi ha immediatament darrera la casa, sense que es puguin fer d'altres delimitacions.

2. HISTÒRIA

Can Crispins és ara el jaciment prehistòric més important de les rodalies de Llagostera. Tots els altres són també superficials i a l'aire lliure. Recordem que el Baix Empordà i La Selva són les comarques gironines on més jaciments d'aquest tipus es poden situar, junt també amb

les rodalies de Sant Aniol de Finestres (Garrotxa). Ja hem dit en una altra ocasió que creiem que això és degut sobretot a la intensitat de les prospeccions (9). En el cas d'aquestes dues comarques ha estat l'equip del Museu de Sant Feliu de Guíxols (J. ESCORTELL, N. SANCHIZ, J. SANCHIZ, etc.) i el seu director Ll. ESTEVA, junt amb un altre equip abans integrat en el Centre d'Estudis de Llagostera (E. FA, P. PASCUAL, F. VERGES, J. CALVET, etc.) els que més n'han situat.

Cap al 1964 es feren les primeres troballes a **Can Crispins**. Al 1965 Lluís ESTEVA en dona la primera notícia (10), citant totes les peces conegudes en aquells moments: un burí polièdric amb rascadora convexa en un dels costats, que és el nostre CR-158 (Fig. 19/3), un esclat amb retoc lateral i osca, CR-397, una fulla sense retocs i 3 fragments de sílex informes.

Des de llavors fins avui les troballes s'hi han anat succeint, i s'han format diverses col·leccions. Esteva FA guarda els materials trobats per ell i els que bonament li entreguen, sobretot els que li dona per la seva custòdia el Dr. PASCUAL, recollits sovint per Joan PORTES, propietari de **Can Crispins**, quan conrea els seus camps. Francesc VERGES ha format també una magnífica col·lecció, i Josep PLANELLA en guarda també unes quantes bones peces. Tots ells són de Llagostera i esperen l'ocasió de depositar els materials en el futur museu de la vila. Donen tota mena de facilitats a tot aquell que vulgui veure'ls o estudiar-los (11).

Nosaltres redactarem un primer treball sobre la indústria de **Can Crispins** a l'any 1973 després de l'examen i estudi de 753 fragments de sílex i d'altres materials, d'entre els quals 123 eren útils (12). En restar inèdit aquest treball, donarem breus notícies del jaciment en obres de caràcter general (13). Ara, en tancar l'inventari a l'abril de 1977, n'hem pogut estudiar 1.441, d'entre els quals 269 són peces que tenen cabuda a les tipologies lítiques, sense

6. SOLER, N. **El jaciment epipaleolític de Sant Benet** (Sant Feliu de Guíxols), XX Assemblea d'Estudiosos, Sant Feliu de Guíxols, 1976. Girona, 1977, pàgs. 295-312, amb 7 figs.

7. SAN MIGUEL DE LA CAMARA. **Novedades sobre petrografia de Catalunya, III. Eclogita de Llagostera**. «Memoria de la Real Academia de Ciencias y Artes», tercera época, Tomo XXIII, Barcelona, 1930, pàg. 41.

8. TOMAS L. **Els minerals de Catalunya**. Treballs de l'Institut Català d'Història Natural, Barcelona, 1920, pàg. 51.

9. SOLER, N. i FA, E. **Jaciments prehistòrics de les rodalies de Llagostera**, «Revista de Gerona», núm. 74, 1er. Trimestre 1976, pàgs. 21-29.

10. ESTEVA CRUAÑAS, Lluís. **Notas de Arqueología de Cataluña y Baleares** (Llagostera, Massanet de La Selva, St. Feliu de Guíxols, Santa Cristina d'Aro), «Ampurias» 26-27, Barcelona, 1964-1965, pàgs. 286-287.

11. Molt especialment Esteve FA i Francesc VERGES ens han ajudat amb tota mena d'indicacions, dedicat molt de llur temps i donat tota classe de facilitats. Sense ells aquest treball no hagués estat possible, i per tant és també el seu.

12. SOLER MASFERRER, N. «Arqueología en Llagostera», op. cit.

13. SOLER MASFERRER, N. **Can Crispins i d'altres jaciments de Llagostera**, a «El Paleolític de les Comarques Gironines», Girona, 1976, pàgs. 65-66.

SOLER MASFERRER, N. **Exposition de matériaux préhistoriques a la Fontaine d'Or (Gérone)**, «Livre-Guide C2. Provence et Languedoc Méditerranéen. Sites Paléolithiques et Néolithiques». IX Congrès U.I.S.P.P., Nice, 1976, pàgs. 371-374.

comptar els materials que no són tallats. Tots han estat numerats en previsió de noves aportacions de la següent manera:

Collecció que guarda l'Esteva FA, CR-1 a CR-790.

Collecció que guarda en Francesc VERGES, CCV-1 a CCV-637.

Collecció que guarda en Josep PLANELLA, CCP-1 a CCP-14.

La recollecció dels materials ha estat feta sempre d'una manera molt acurada. La prova en són els petitíssims esclats i esquerdisos de sílex que formen la major part del material. Tots els camps de **Can Crispins** han estat resseguits centes de vegades per a poder reunir el material de què ara es disposa, el qual no ha sortit mai en abundància. Es per això que hem iniciat l'estudi d'aquest jaciment segurs de que teníem totes les escasses garanties que pot oferir un jaciment superficial, com també de què difícilment podrà reflexar l'interès i el treball posat en aquesta estació pels qui n'han recollit el material.

3. CAN CRISPINS I ELS JACIMENTS LITICS A L'AIRE LLIURE

Amb tot, l'haver emprès l'estudi d'un jaciment de sílex superficial, on mai s'ha fet cap excavació i on han estat recollits els materials més diversos, deu necessitar una justificació.

Sabem que l'home prehistòric no sempre es refugiava en coves, ja que no n'hi havia cap necessitat quan el clima era òptim, sinó que construïa poblats i cabanyes a l'aire lliure. La major part d'aquests poblats, si eren a la plana, hauran quedat a gran profunditat, per sota de les aportacions de sediment modern, i llur descobriment és una gran casualitat. Els situats en elevacions poden haver estat arrabassats per l'erosió i llurs materials dispersats. D'altres, com el de **Can Crispins**, hauran quedat més o menys en superfície, i per això són de fàcil descobrir, i, si estaven situats en un lloc privilegiat per a l'ocupació humana, possiblement hauran acumulat tota mena d'intrusions posteriors. Sembla que llur estudi no pot ésser gaire aclaridor, però també és indubtable que, a l'ésser els jaciments més abundants, donar-los la importància que es mereixen és indispensable per una correcta comprensió de l'evolució de la vida prehistòrica.

Si ens fixem en alguns dels que coneixem a les comarques gironines (Fig. 1), ens adonem de què sovint s'han pogut atribuir a unes èpoques determinades, molt diverses les unes de les altres. Les estacions de La Selva, nom donat a extensos jaciments superficials amb indústria de quars i rierencs tallats són del Paleolític Inferior i Mitjà, a l'igual que alguns jaciments de **la vall del Llierca**, i llurs materials difícilment es poden confondre amb els d'estacions més re-

cents (14). **Sant Benet** (Sant Feliu de Guíxols) i **Coma d'Infern** (Les Encies, Les Planes), llocs on l'estrat arqueològic queda recobert per poca terra estèril, són jaciments epipaleolítics (15). De vegades tenim indústries en estratigrafia, més o menys pròximes, que permeten una comparació, però una correcta atribució cronològica i cultural es torna especialment difícil pels jaciments postpaleolítics, quan les coves només són llocs d'enterrament, i els hàbitats són a l'aire lliure. I la major part dels jaciments superficials es poden atribuir a l'època postglaciària. Si no s'estudien mai no sabrem gaire res de la vida prehistòrica, encara que les coves ens permetin diferenciar grups o cultures gràcies als enterraments. Així, al Nord de Catalunya, on es coneixen molts dòlmens, necròpolis neolítiques i coves sepulcralcs tant naturals com artificials, amb prou feines no ha estat localitzat i estudiat mai cap poblat neolític o de l'Edat del Bronze, que bé degueren existir. L'estudi de jaciments superficials ens haurà de portar al reconeixement d'aquests poblats, tan abundants al Nord dels Pirineus (16).

Les febles cabanes que els formaven exigien una freqüent renovació, i si bé és possible una llarga perduració en el mateix lloc, tampoc és massa probable.

L'anàlisi d'aquestes estacions s'haurà de fer amb totes les precaucions, després d'una recollida racional i exhaustiva de materials, als quals s'haurà de donar una correcta valoració. La comprensió de **Can Crispins** no ha estat possible fins que no ens adonarem de l'exacta significació dels bocins de ceràmica i de les destrals polimentades, que en un primer moment creïrem intrusions posteriors, i que ara estem convençuts de què completen la indústria lítica, visió que últimament ha quedat confirmada amb el descobriment de nombrosos molins de mà, que demostren que els habitants de **Can Crispins** practicaven l'agricultura.

El reconeixement dels hàbitats prehistòrics postglaciària és facilitat a les comarques gironines gràcies a què en elles el sílex és molt escàs. La major part del que es troba ha estat treballat per l'home prehistòric. Els resultats que s'obtinguin de llur estudi seran més o menys vàlids segons les característiques del jaciment i la manera com s'hagi recollit el material. L'aplicació del mètode estadístic és la que donarà millors resultats, junt amb la comparació amb d'altres

14. SANCHIZ, Néstor **La Indústria Paleolítica de la Comarca de La Selva**, «El Paleolític a les Comarques Gironines», Girona, 1976, pàgs. 83-88.
SALA I CANADELL, R. **Jaciments a la Vall del Llierca. Jaciment a la Vall del Fluvià**, «El Paleolític... op. cit. pàgs. 94-98.
15. SOLER MASFERRER, N. **Coma d'Infern (Les Encies, Les Planes) i Sant Benet (Sant Feliu de Guíxols)**, «El Paleolític a les Comarques Gironines», Girona, 1976, pàgs. 89-91 i 102-103.
16. TARRADELL, M. **Sobre la identificación de los poblados neolíticos valencianos**, «VI Congreso Nacional de Arqueología», Oviedo, 1959. Zaragoza, 1961, pàgs. 86-91.

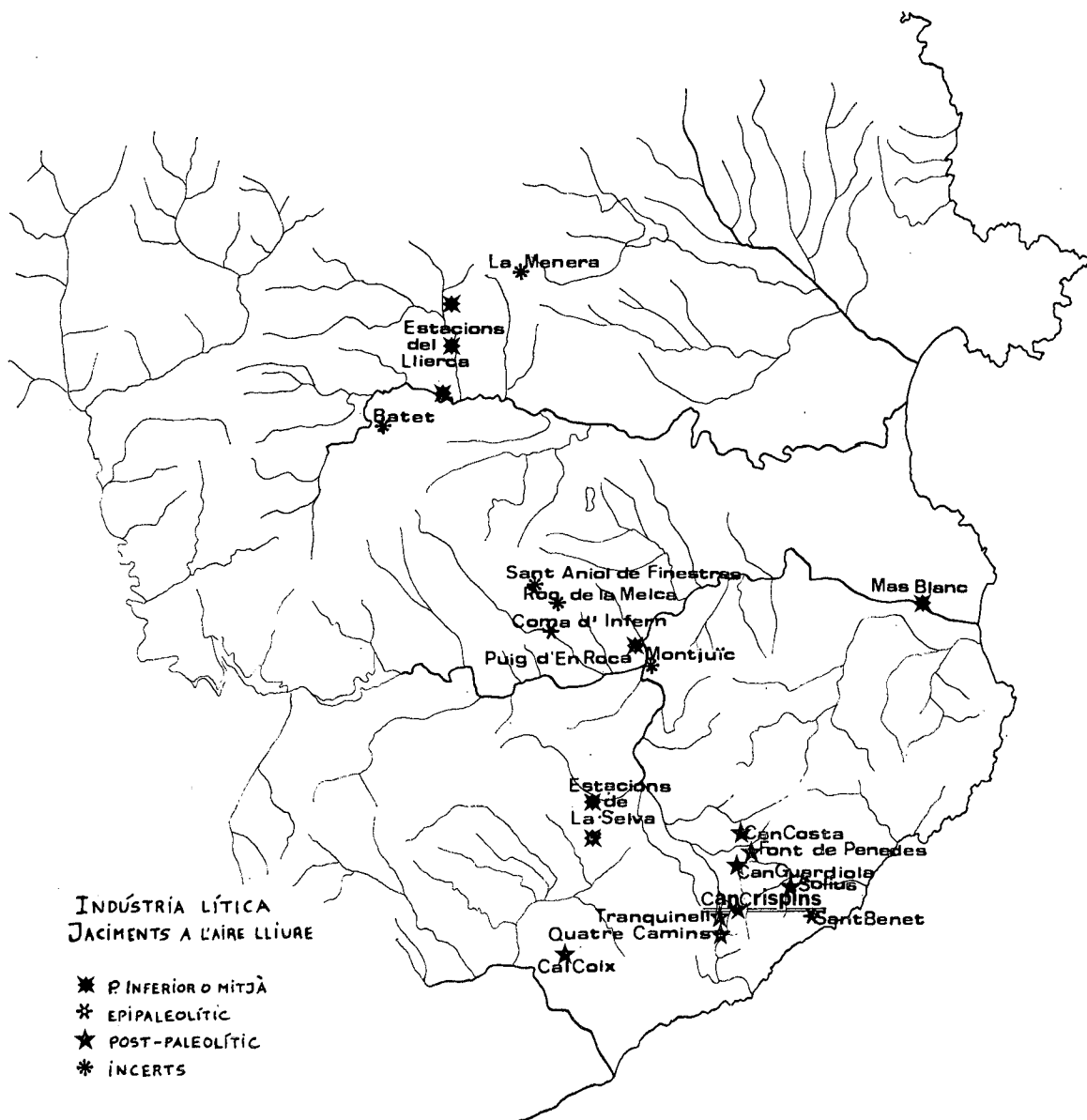

Fig. 1. - Can Crispins (Llagostera) i d'altres jaciments amb indústria lítica a l'aire lliure.

indústries de cronologia o lloc estratigràfic ben conegut, més que no pas l'exclusiva valoració d'algunes peces, que podrien ésser les enganyoses. A **Can Crispins** hem pogut disposar d'un material lític relativament abundant, i creiem que els resultats assolits són coherents. Les intrusions posteriors són poques i fàcilment destriables per evidents.

4. INVENTARI I DESCRIPCIÓ DELS MATERIALS

Només els de pedra i escassos fragments de ceràmica, la major part moderna, se'ns han conservat.

4.1. INDUSTRIA LITICA

Quasi tots els materials són tallats, però per la bona comprensió del jaciment caldrà tenir en compte els rierencs, que han d'haver estat aportats per l'home, alguns dels quals són polits i d'altres presenten senyals de percussió, les destrals polimentades i els molins barquiformes.

Poques són les intrusions no prehistòriques que clarament s'hi poden senyalar; CR-216 i CR-731 són pedrenyals de fusell de quatre metxes, i CCV-192 i CCV-615, de pedra sorrenca polimentada, són segurament pedres d'esmolar, com les que s'utilitzen encara avui dia per falçs i dalles.

4.1.1. INDUSTRIA LITICA TALLADA

Són 1.359 objectes, 94% del total de numerats, que és 1.441. La major part no presenten retocs ni han estat treballats per ésser un útil. És impossible senyalar en els esclats i làmines sense retocar cap mena de senyals d'utilització, o almenys no és prudent, a l'haver-se recollit tot el material en superfície, on ha estat remogut constantment en conrear els camps. Per la mateixa raó hem estat molt cautelosos en la classificació d'osques i denticulats.

Hi hem comptat 269 útils o tipus primaris, segons la llista tipològica de George LAPLACE, 1972 (17).

4.1.1.1. MATERIAL EN BRUT

Són 1090 els fragments que no tenen cabuda a la llista de tipus primaris. Quasi tots són de sílex, procedent de nòdul o rierenc, de qualitat molt diversa, sovint amb geodes cristallines, i recoberts de patina blanca en la major part. Els pocs que no són patinats, sortits dels conreus més profunds, deixen entreveure multitud de coloracions, des del vermell al melat, i alguns exemplars de sílex xiloide.

Només 45 (4,18%) són d'altres materials. De quars hi ha 17 esclats, un dels quals cortical sobre rierenc, una lamineta i un rierenc amb una sola extracció; de cristall de roca 2 esclats, una lamineta i un nucli de quarsita, 2 esclats sobre rierenc, i un altre de gruixut, procedent d'un nucli de laminetes (Fig. 2/3); de pòrfid 5 esclats, un dels quals és de tècnica levallois, i una bola polièdrica; d'altres materials, 8 esclats, un rierenc trencat i un gran esclat treballat amb extraccions bifacials alternes, que no afecten el centre de la peça (100x91x33 mm. Fig. 22/1). Es tracta segurament d'un nucli levallois.

Resum del material en brut:

Esclats amb bulb i pla de percussió	729
Esquerdissos	207
Fragments de làmina	15
Laminetes i fragments de lamineta	87
Nuclis	41
Fragments de rierenc	6
Bola polièdrica	1
Pic en sílex	1
Gran esclat bifacial	1
Probables pedres de fusell	2
	<hr/>
	1.090

17. LAPLACE, G. *La typologie analytique et structurale: base rationnelle d'étude des industries lithiques et osseuses*, «Actes de Colloque National du C.N.R.S. sur les Banques de Données Archéologiques», Marseille, 1972. París, 1974, pàgs. 91-143.
- LAPLACE, G. *De la Dynamique de l'analyse structurale ou la typologie analytique*, «Rivista di Scienze Preistoriche», Vol. XXIX, Fasc. 1, 1974, pàgs. 3-68.
- CUERRI, M. *Applicazione della tipologia analitica e strutturale all'esame delle industrie musteriene della Grotta B di Spagnoli: studio preliminare*, «Rivista di Scienze Preistoriche», XXVIII, 1973, pàgs. 261-348, 30 figs.

Remarquem-ne un feble percentatge de làmines, laminetes i fragments (10%), que junt amb la poca entitat que tenen entre els útils, fan de la de **Can Crispins** una indústria eminentment sobre esclat. Hem anomenat esquerdissos als esclats petits involuntaris (esclats de talla) i als fragments en els que no s'observa ni bulb ni pla de percussió. Un 7% dels esclats són enterament corticals. La immensa majoria dels plans de percussió són plans o puntiformes.

ELS NUCLIS

Nuclis cònics,- amb extraccions circulars	2
Nuclis cònics, amb extraccions per tot arreu menys per una cara	3
Nuclis cònics, amb extraccions per un sol costat	22
Nuclis prismàtics	3
Nuclis amb dos plans de percussió que es tallen en angle diedre	1
Nuclis informes o globulosos	7
Fragments de nucli o esclats nucleiformes	3
	<hr/>
Total de nuclis	41

Tots els nuclis són de reduïdes dimensions, i alguns semblen completament exhaurits, si e's comparem amb el tamany de molts dels útils o esclats que n'han sortit. La major part són cònics, i les extraccions solen deixar tota una banda sense tallar. Els plans de percussió són facetats en grans extraccions i sovint formen angle diedre agut amb la cara de tallat (Fig. 2/5). Hem tractat de distingir curosament entre nuclis i raspadors nucleiformes, i no ens sembla pas que gaires nuclis hagin estat utilitzats com a raspador o ribot. El que sí són abundants, com veurem més endavant, són els raspadors carenats, però que no es confonen pas amb els nuclis.

CR-59 (Fig. 2/1) és un nucli de laminetes cònic en forma de pota de cabra, semblant als del Neolític Mitjà. CR-441 (Fig. 2/4) és un nucli d'esclats cònic, amb extraccions tot al voltant i pla de percussió facetat, encara amb restos de còrtex. CR-612 (Fig. 2/5), un nucli cònic de laminetes amb extraccions només per un sol costat, amb el qual el pla de percussió forma angle agut. CR-55 (Fig. 2/6), destaca per les seves petites dimensions, i és un nucli de laminetes també per un sol costat, amb el pla de percussió molt ben aplanat (18x18x2 mm.).

Hem dibuixat també dos esclats gruixuts, un d'ells en quarsita, que degué formar part d'un nucli de laminetes abans d'ésser extret (Fig. 2/3). En canvi l'altre (Fig. 2/2) ha estat aprimat per les extraccions sofertes, i és un vertader nucli exhaurit, encara que una de les cares conservi tot el còrtex. En tot cas es podria classificar entre els esclats escatats.

En general sembla que la tècnica de talla consisteix a **Can Crispins** en aplanar a grans facetes un costat del nòdul o rierenc elegit, que servirà de pla de percussió a partir del qual es treuen esclats o laminetes ordenadament, pe-

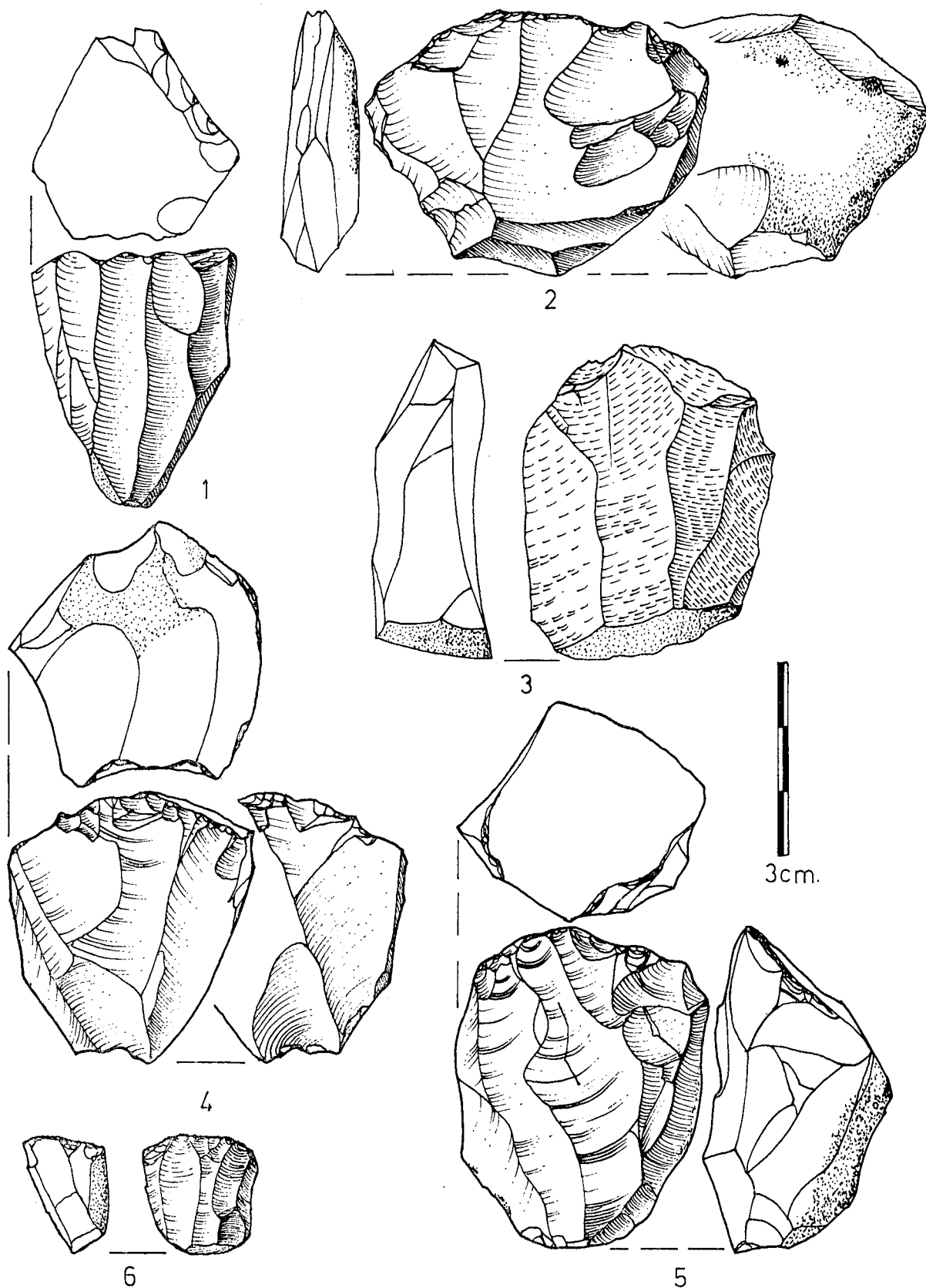

Fig. 2. - Can Crispins: 1 (CR-59), 4 (CR-441), 5 (CR-612) i 6 (CR-55), nuclis còncics; 2 (CR-431), esclat escatat; 3 (CR-195), esclat nucleiforme.

rò només d'un sol costat, mentre que l'altre queda reservat fins exhaurir el nucli. Perquè la tallà arribi a bon fi, pla de talla i pla de percussió formen un angle diedre agut.

Només tres nuclis són prismàtics, amb dos plans de percussió oposats, i només un està organitzat en dos plans de percussió que es tallen en angle diedre. Aquesta última és una sofisticada forma de tallà que és habitual a l'Epipaleolític, i també al Magdalenianà Final de la Bora Gran d'En Carreres de Serinyà.

4.1.1.2. ELS TIPUS PRIMARIS

Els donarem segons la llista tipològica de G. LAPLACE, 1972 (17), de la qual ens servim normalment, ja que s'adapta a les indústries més variades, des del Paleolític Mitjà a jaciments del tipus de **Can Crispins**, sempre amb el mateix rigor, i permet les comparacions a diversos nivells. Hem pogut estudiar 269 útils, el 20% del total de la indústria tallada, que és un percentatge notablement elevat i una de les dades que ens confirmen que **Can Crispins** era un lloc d'habitació permanent. Una bona part, doncs, dels sílex tallats, i sobretot els més grans, han estat convertits en útils, i això sense comptar, com ja hem dit, els esclats que presenten retocs irregulars o senyals d'utilització.

Ens excusem de no donar l'anàlisi tipològica de cada un dels útils, cosa que allargaria excessivament aquest treball, i ens limitarem a classificar-los i oferir-ne llur nombre i llur percentatge dins de la llista tipològica de G. LAPLACE.

Un breu comentari acompanya a cada grup tipològic, remarcant característiques de mal explicar en un inventari abreujat i cenyit. Hem dibuixat una bona part dels útils, de tal manera que el lector pugui fer-se ràpidament una idea de la indústria, i aquesta és també la intenció de la llista de tipus primaris i del quadre - resum final (18).

Els tipus primaris de **Can Crispins**:

1. — ORDRE DELS SIMPLES (41%) I SOBRE-ELEVATS (29%)	188 (70%)
A) GRUP DE LES RASCADORES	43 (16%)
R1 Rascadora marginal	11
R21 Rascadora lateral	15
R23 Rascadora latero-transversal	1
R321 Rascadora carenada lateral	14
R322 Rascadora carenada latero-transversal	1
Rascadora circular	1
B) GRUP DE LES PUNTES	5 (1,8%)
P1 Punta marginal	1
P21 Punta simple	3
P3 Punta carenada	1

18. Hem pensat que aquest treball no era el lloc adequat per proposar o discutir una terminologia en català, cosa que s'haurà de fer entre tots els prehistoriadors catalans. Des de fa temps venim utilitzant uns mots que creiem comprensibles, si bé no han d'ésser acceptats per tothom. Així, rascadora per «raedera», esclat per «lasca», rasqueta per «raclette», escatat per «ecailée», entre d'altres.

C) GRUP DELS RASPADORS	96 (35,6%)
G11 Raspador frontal simple	17
G12 Raspador frontal amb retoc lateral	15
G13 Raspador frontal circular	1
G21 Raspador de morro ogival	4
G22 Raspador de morro destacat	5
RASPADORS CARENATS	54 (56% dels raspadors)
G311 Raspador frontal carenat	25
G312 Raspador carenat frontal amb retoc lateral	13
G313 Raspador carenat circular	1
G321 Raspador carenat de morro ogival	6
G322 Raspador carenat de morro destacat	9
D) GRUP DELS DENTICULATS	44 (16%)
D11 Denticulat marginal	1
D12 Osca marginal	1
D13 Rascadora denticulada marginal	5
D21 Osca retocada	8
D22 Espina	3
D23 Rascadora denticulada	12
D323 Rascadora denticulada carenada	1
D325 Raspador denticulat, carenat	6
2. — ORDRE DELS ABRUPTES	34 (12,5%)
A) GRUP DELS ABRUPTES	4 (1,4%)
A1 Abrupte marginal	1
A2 Abrupte	3
B) GRUP DE LES TRUNCADURES	5 (1,8%)
T21 Truncadura normal	2
T22 Truncadura obliqua	3
C) GRUP DELS BECS	4 (1,4%)
BC1 Bec-truncadura	3
BC2 Bec-punta de dors	1
D) GRUP DE LES PUNTES DE DORS	5 (1,8%)
PD21 Punta de dors parcial secant	2
PD22 Punta de dors parcial tangent	2
PD23 Punta de dors total	1
E) GRUP DE LES LAMINES DE DORS	13 (5%)
LD11 Lamineta de dors marginal	1
LD12 Lamineta de doble dors marginal	2
LD21 Lamineta de dors total	8
LD22 Lamineta de doble dors	1
LD32 Lamineta de dors pedunculada	1
F) GRUP DE LES BITRUNCADURES	3 (1%)
BT21 Bitruncadura triangular oclusa	1
BT32 Bitruncadura trapezoidal oberta	1
BT33 Bitruncadura romboidal	1
3. — ORDRE DELS PLANS	8 (3%)
A) GRUP DELS FOLIACIS	1
F1 Peça foliàcea	1
F314 Punta foliàcea bifacial i bilateral	3
F323 Peça foliàcea bifacial, bilateral i pedunculada	3
F324 Peça foliàcea bifacial, bilateral i geomètrica	1
4. — ORDRE DELS BURINS	29 (10,7%)
A) GRUP DELS BURINS	5
B11 Burí sobre pla natural	5
B12 Burí sobre trencat	6
B21 Burí de cop lateral sobre retoc transversal	4
B22 Burí de cop lateral sobre retoc lateral	2
B31 Burí de cops laterals	1
B32 Burí de cops latero-transversals	3
B432 Burí de cops latero-transversals sobre retoc de parada	1
5. — ORDRE DELS ESCATATS	10 (3,7%)
A) GRUP DELS ESCATATS	10
E1 Peça escatada	10
TOTAL DE TIPUS PRIMARIS	269

[1] ORDRE DELS SIMPLES I SOBREELEVATS

[A i B] RASCADORES I PUNTES

Les rascadores són dels útils més ben representats a **Can Crispins** (16%), amb un percentatge similar al dels denticulats (16%). En canvi, les puntes, escasses, no són més que rascadores bilaterals apuntades (1,8%). Una bona part de les rascadores són làmines retocades lateralment, veritables ganivets, alguns d'una gran qualitat tècnica que no farien cap mal paper entre els de la Cultura Pirinenca (CR-442, CCV-18, CR-150 i CCV-69, Fig. 3/1, 2, 3 i 5), i que avalen la cronologia tardana de **Can Crispins**. Els fragments de làmina són encara més abundants i si molts es deuen haver trencat casualment, no és rar veure'n on el trencat és voluntari. Així, CR-164 (Fig. 4/6) és una magnífica làmina de sílex de color gris, que conserva encara part del còrtex en la cara dorsal, i que ha estat escurçada dels dos extrems voluntàriament, senyalant d'antuvi el lloc de ruptura elegit amb una osca prèvia que ha facilitat l'operació.

D'entre els altres tipus de rascadores destaquen CCV-506 (Fig. 5/5), una de les peces més grans de **Can Crispins**, sobre esclat que conserva encara restos del còrtex del nòdul de sílex, que és d'excel·lent qualitat; CCV-85 (Fig. 22/4), és un petit bifacial retocat en un dels costats, una de les poques peces de probable tècnica campinyana, i sobretot CCP-1, la rascadora més reexida tècnicament i més original del jaciment (Fig. 20/8) sobre esclat molt prim, encara que el bulb sigui ben marcat, de sílex molt bo, amb una gran geoda cristallina a la cara dorsal. L'esclat, de forma circular, ha estat retocat tot ell menys el pla de percussió. El retoc és simple, i per això no pot ésser de cap manera una rasqueta (raclette) i l'hem classificada com a rascadora circular, tipus que no existeix a la llista de G. LAPLACE.

Paral·lelament amb el que passa en els raspadors i denticulats, un bon percentatge de les rascadores són carenades (35%). Veurem com l'existència de moltes peces gruixudes és la característica més important del jaciment.

[C] RASPADORS

Els raspadors (35'6%) dominen el panorama industrial de **Can Crispins**, i de seguida crida l'atenció el 56,2% de carenats, que és la característica més destacada de tot el conjunt lític.

Són d'una gran varietat; unguiformes com els raspadors freqüents a l'Epipaleolític (Fig. 6/9,10; Fig. 7/12,14; Fig. 8/4,6), sobre esclat llarg o lamineta amb cresta (Fig. 6/3,14; Fig. 7/7), i sobre esclat gran, curt o gruixut.

CCP-3 i CCP-5 (Fig. 20/6,7), sobre làmina, només tenen un costat retocat, mentre que l'altre forma un dors, natural o retocat, abrupte.

CCV-523 (Fig. 6/5), raspador circular, amb el retoc pla i lamelar, és pràcticament un foliaci.

Els raspadors ogivals són escassos i poc típics entre els plans, però en canvi entre els carenats hi tenen magnífics exemplars. Els raspadors dobles, variats, hi són presents.

Senyalem entre els raspadors carenats els de petites dimensions (Fig. 10/10,11), els retocats sobre esclat gruixut i llarg, amb cresta (Fig. 10/8), tipus molt interessant que es troba sovint en els jaciments tarragonins i de l'Aragó, i sobretot els més nombrosos, sobre esclat curt i molt gruixut, amb un front d'extraccions laminars, que tenen la cara ventral més curta que l'útil, i per tant l'extrem proximal no està en el pla ventral, sinó més enlaire (Fig. 11/2,3,4,9; Fig. 7/8).

Destaquen per les seves dimensions CR-153 (Fig. 13), magnífic ribot retocat amb grans extraccions per tot arreu menys per l'extrem proximal, sobre nòdul de sílex, i en aquest material, amb molt, la peça més voluminosa del jaciment, i CR-430 (Fig. 12), raspador doble, retocat per tot arreu, i intensament desgastat en un dels costats, una de les peces més reexides del jaciment.

Finalment, CR-368 (Fig. 22,5), és un interessant raspador carenat sobre esclat tallat bifacialment, de les poques peces que podrien recordar la tècnica campinyana.

[D] DENTICULATS

Tot i la condícia amb que hem intentat desentriar els veritables denticulats dels retocs fortuïts, el grup de les peces amb retoc denticulat té a **Can Crispins** una representació similar a la de les rascadores (16%). Sovint és difícil separar aquests dos tipus d'útils, que suposem d'una funció similar, com també és poc clara la diferència entre els raspadors carenats i els raspadors denticulats, quasi tots alts (Fig. 8/3; 9/4; 15/3,4). A l'igual que en les rascadores i els raspadors, una bona part dels denticulats són carenats. Destaquen de tot el grup els esclats corticals fortament retocats (CR-440 i CCV-560, Fig. 14/1,5; CCV-143, CCV-10 i CCV-129; Fig. 15/5,6,7), les làmines amb denticulat marginal (CR-157, Fig. 14/2; CCV-88, Fig. 15/2, CCV-174 i CCV-183, Fig. 16/18,19), que són peces que recorden l'Epipaleolític Final, geomètric trapezoidal, i el primer Neolític, i CR-209 (Fig. 14/3), rascadora lateral sobre esclat bifacial.

El que hi hagi un 70% d'útils amb retoc simple (41%) o simple i elevat (29%), sigui continu o denticulat, generalment sobre peces de bon tamany i sobre esclat, és el fet que sobresurt més a **Can Crispins**, i que l'aparta dels jaciments magdalenians o epipaleolítics, on un percentatge tan alt el tenen els abruptes, ja siguin laminetes i puntes amb dors, o llurs derivats.

Sense voler teoritzar sobre el funcionalisme dels útils és evident que en el poblat de **Can Crispins** la fabricació d'eines compostes i de fletxes amb armadures microlítiques tenia una

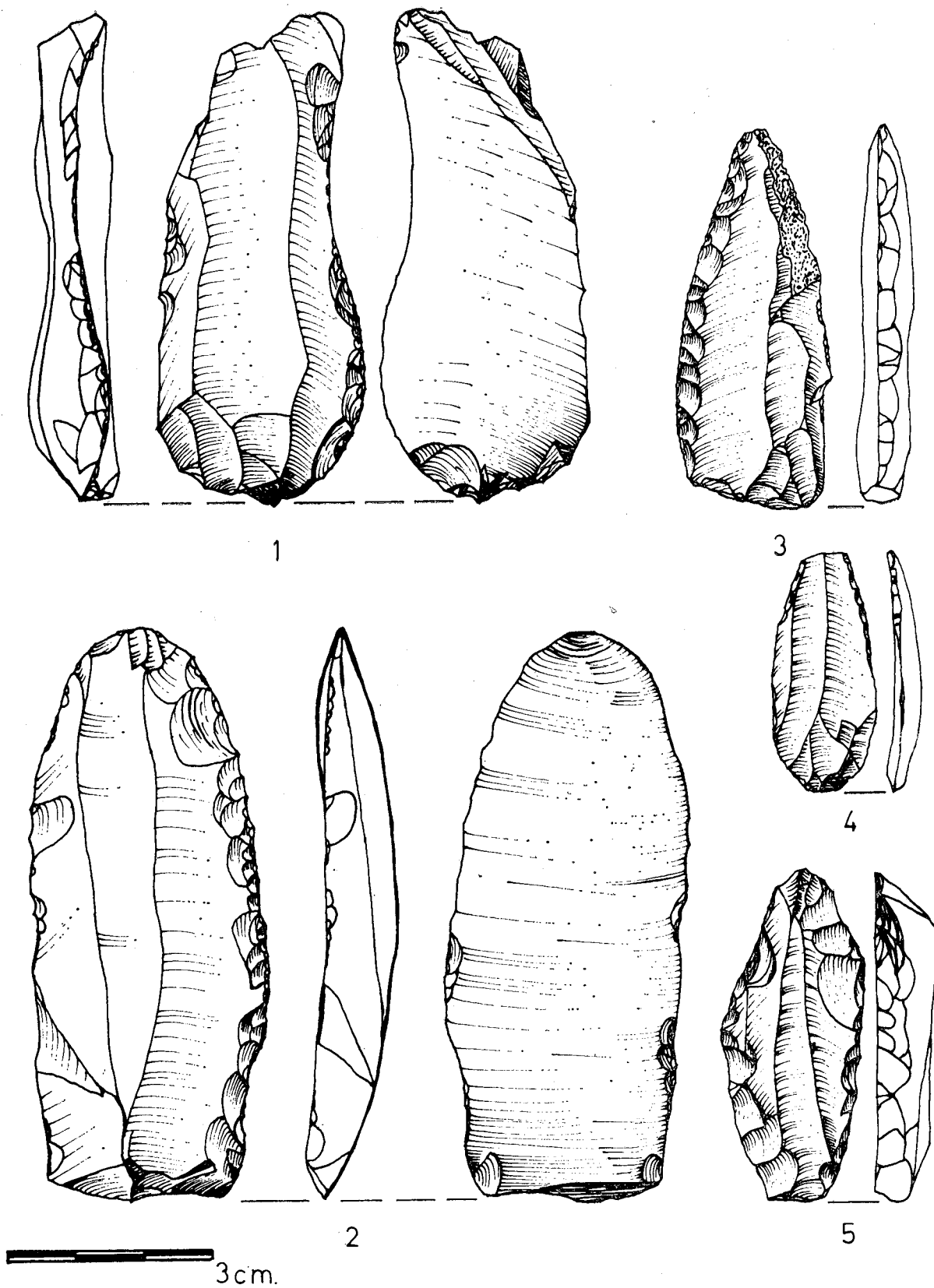

Fig. 3. - Can Crispins: 1 (CR-442), 2 (CR-150), 3 (CRV-18) i 5 (CRV-69), rascadores laterals (ganyivets sobre lâmina de sílex); 4 (CRV-178), punta marginal.

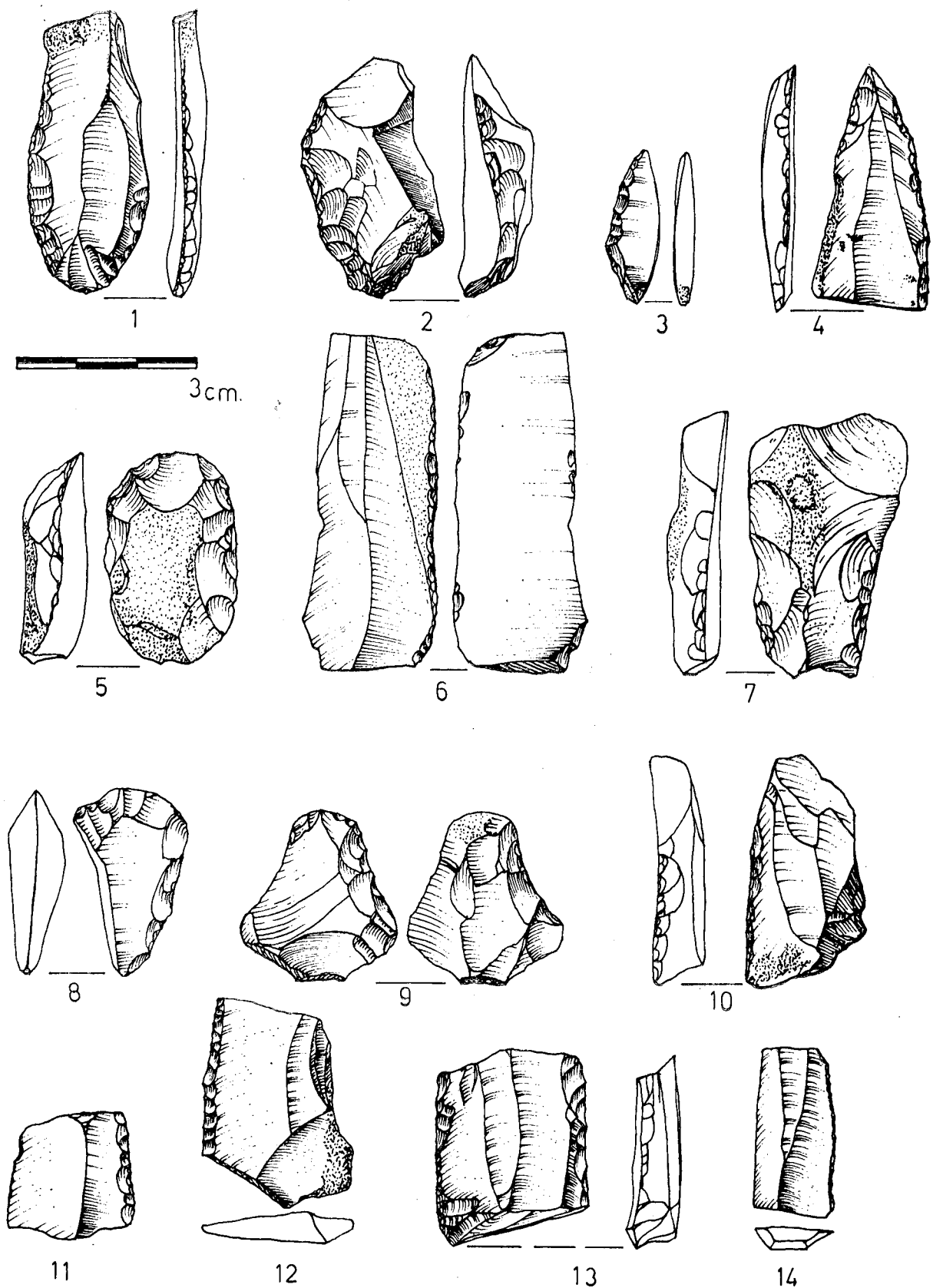

Fig. 4. - Can Crispins: 1 (CR-1), 2 (CR-336), 5 (CR-199), 8 (CR-417) i 13 (CCV-66), rascadores laterals; 6 (CR-164), rascadora marginal sobre làmina escurçada voluntàriament de cada cap amb l'ajuda d'osques; 7 (CR-264), rascadora marginal; 3 (CR-615) i 4 (CR-175), puntes simples.

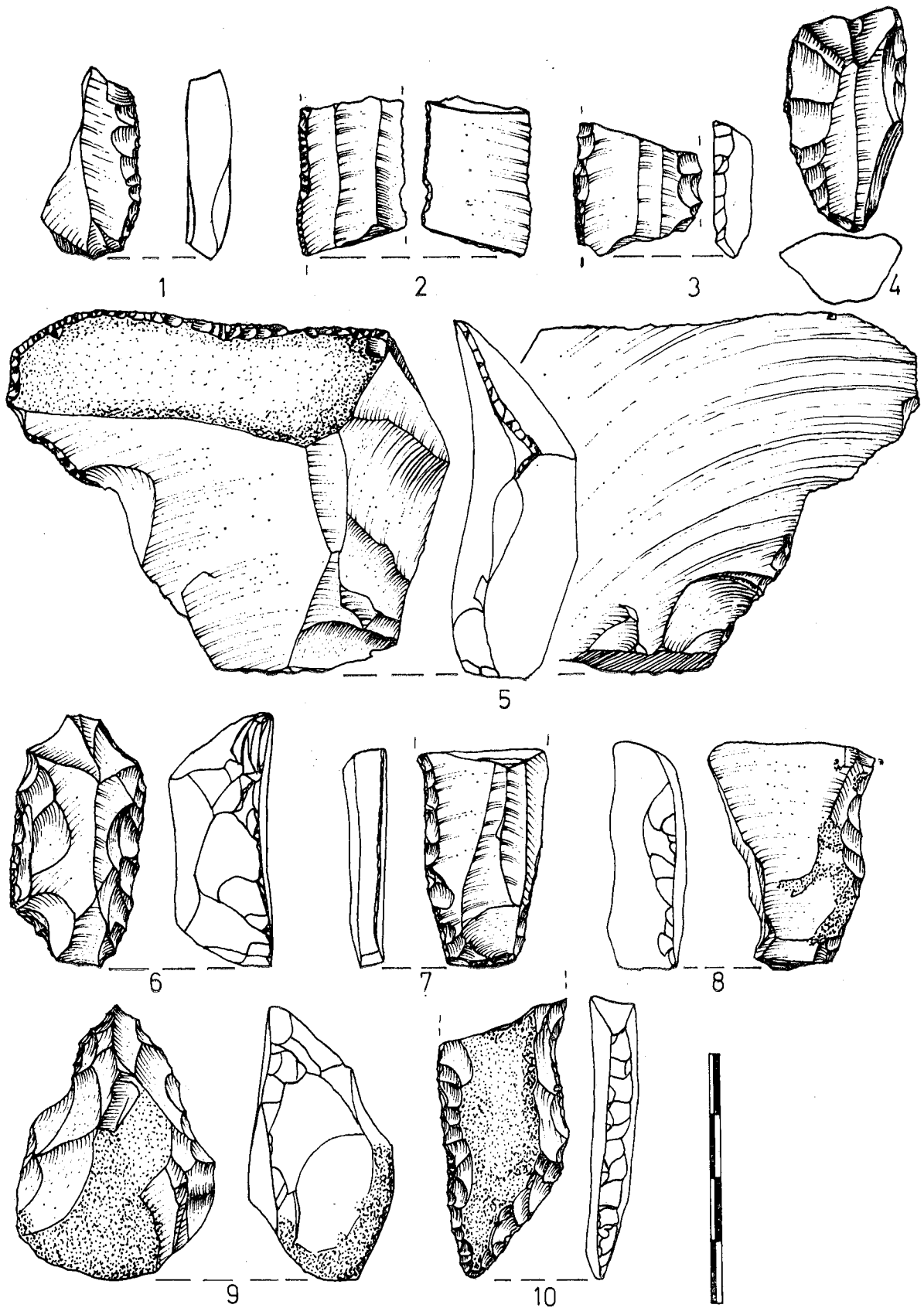

Fig. 5. - Can Crispins: 1 (CCV-703), 2 (CCV-170), 3 (CCV-520), 7 (CCV-8), rascadores laterals o bilaterals; 4 (CCV-72), 6 (CCV-536) i 8 (CCV-203), rascadores laterals o bilaterals carenades; 9 (CCV-6), punta carenada (rascador ogival carenat); 10 (CCV-111), punta simple.

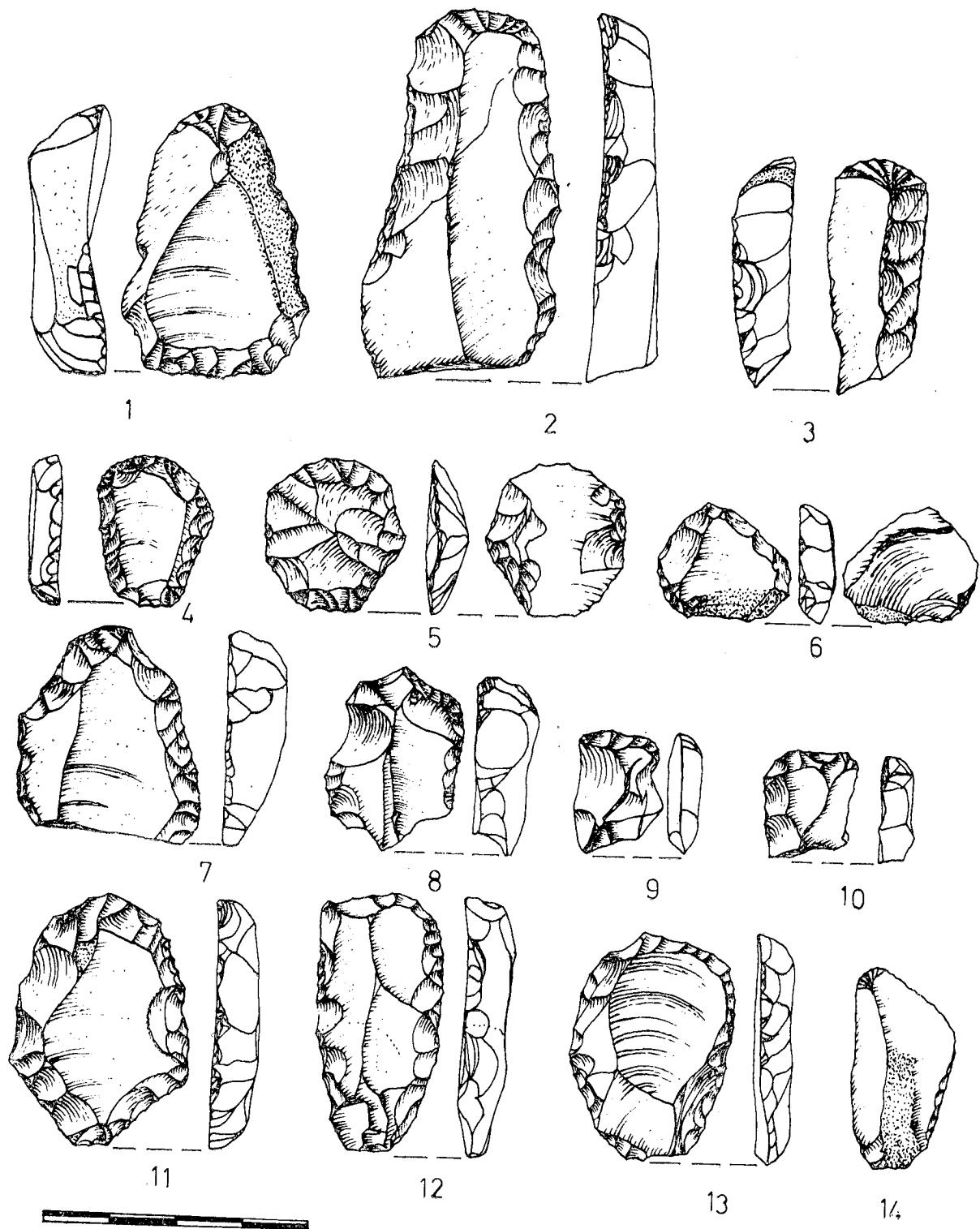

Fig. 6. - Can Crispins: 1 (CCV-527), raspador frontai doble; 2 (CCV-178), 12 (CCV-47) i 13 (CCV-514), raspadors frontals amb retoc lateral, sobre làmina o esclat; 3 (CCV-172 i 9 (CCV-163), raspadors frontals carenats, sobre làmina o esclat amb cresta; 4 (CCV-186), raspador frontal amb retoc lateral, doble i quasi circular; 5 (CCV-523), raspador foliaci circular, escatat bilateralment a la cara ventral; 6 (CCV-159) i 7 (CCV-521), raspadors ogivals; 8 (CCV-584), raspador de morro destacat, carenat; 10 (CCV-548) i 14 (CCV-107), raspadors frontals; 11 (CCV-124), raspador frontal amb retoc lateral oposat a raspador en morro destacat.

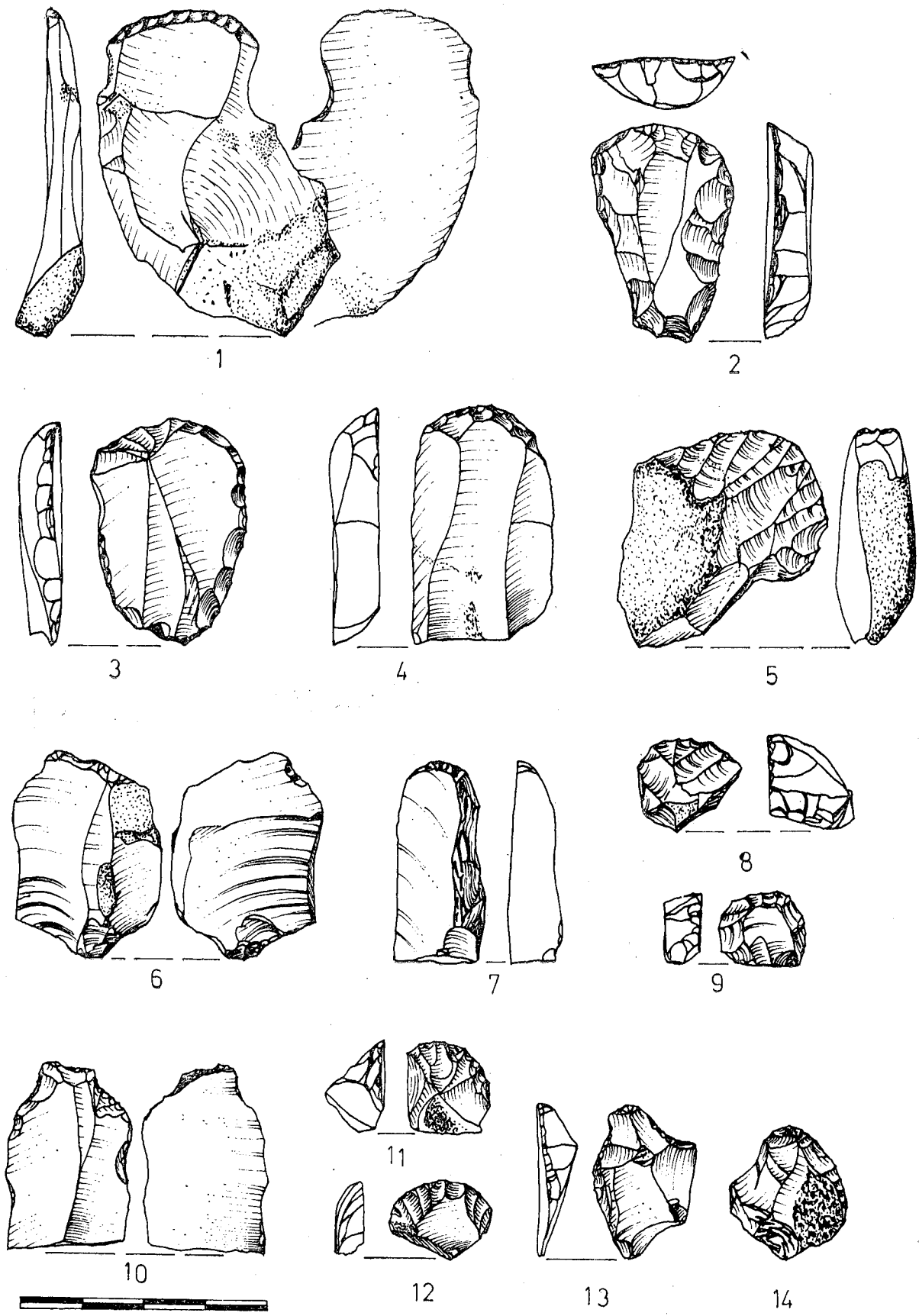

Fig. 7. - Can Crispins: 1 (CR-170), 4 (CR-156), 12 (CR-161) i 14 (CR-219), raspadors frontals; 2 (CR-155), raspador frontal amb retoc lateral, doble; 3 (CR-6) i 9 (CR-609), raspadors frontals amb retoc lateral; 5 (CR-608), 6 (CR-607), 10 (CR-511) i 13 (CR-63), raspadors de morro destacat; 7 (CR-611), 8 (CR-610) i 11 (CR-518), raspadors frontals, carenats; el primer sobre làmina amb cresta.

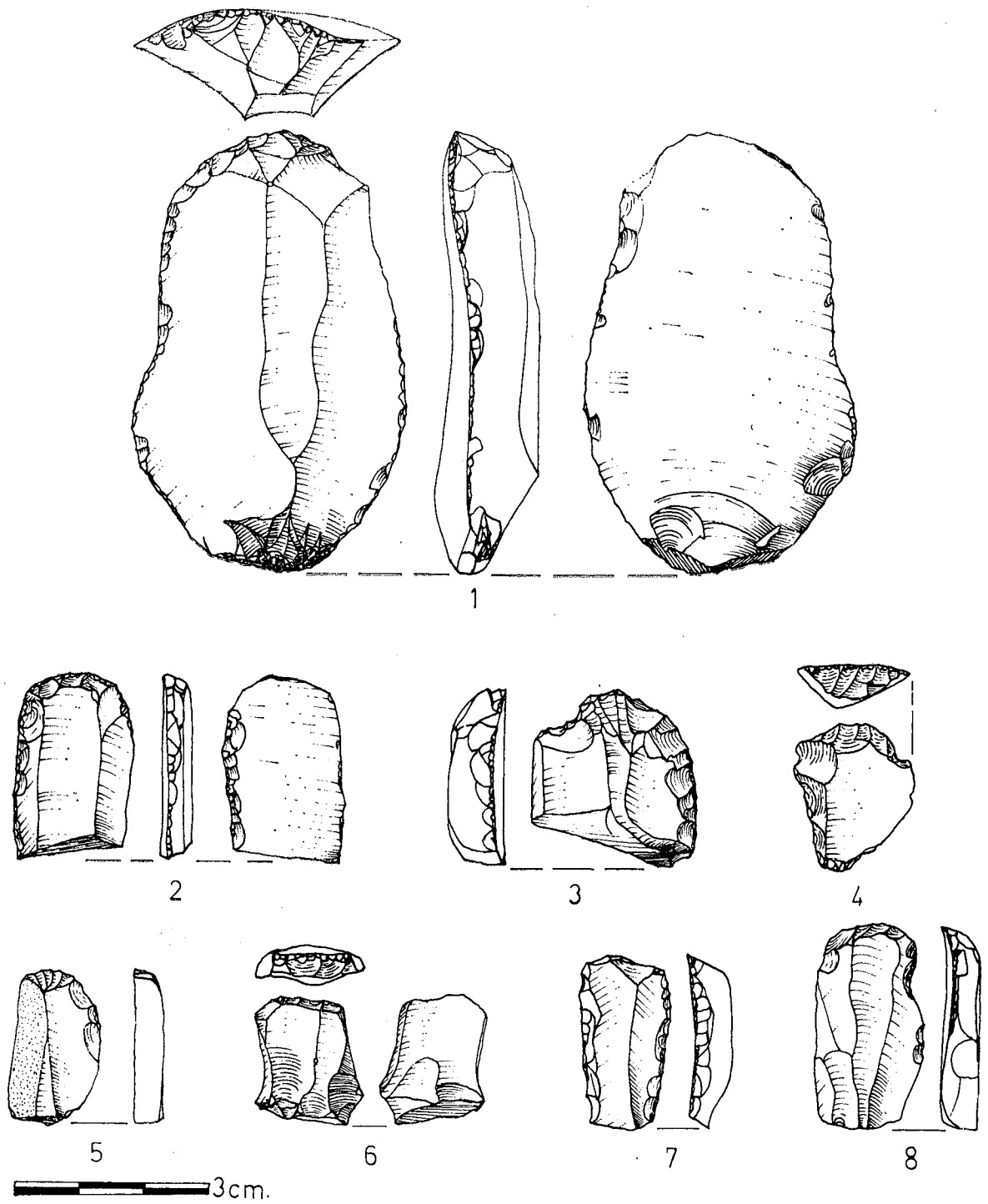

Fig. 8. - Can Crispins: 1 (CR-82), 2 (CR-434) i 5 (CR-338), raspadors frontals amb retoc lateral; 3 (CR-439), raspador denticulat; 4 (CR-192), 6 (CR-319) i 8 (CR-221), raspadors frontals, 7 (CR-7), raspador frontal amb retoc lateral, carenat.

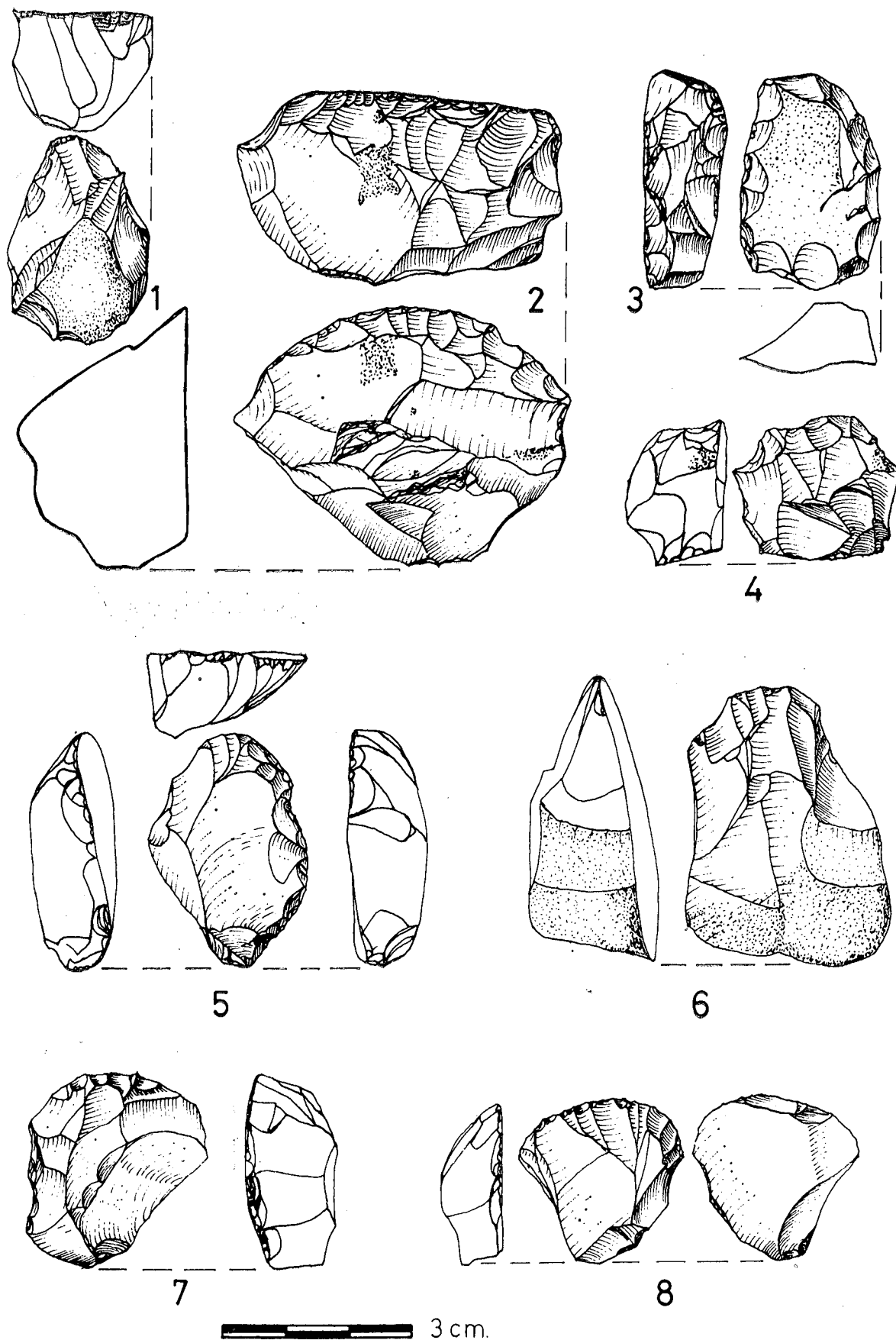

Fig. 9. - Can Crispins: 1 (CR-419), 5 (CR-435) i 6 (CR-171), raspadors de morro destacat, carenats; 2 (CR-154), raspador frontal, carenat; 3 (CR-433) i 7 (CR-77), raspadors frontals amb retoc lateral, carenats; 4 (CR-311), raspador denticulat, carenat; 8 (CR-22), raspador frontal carenat, oposat a buri de cops laterals.

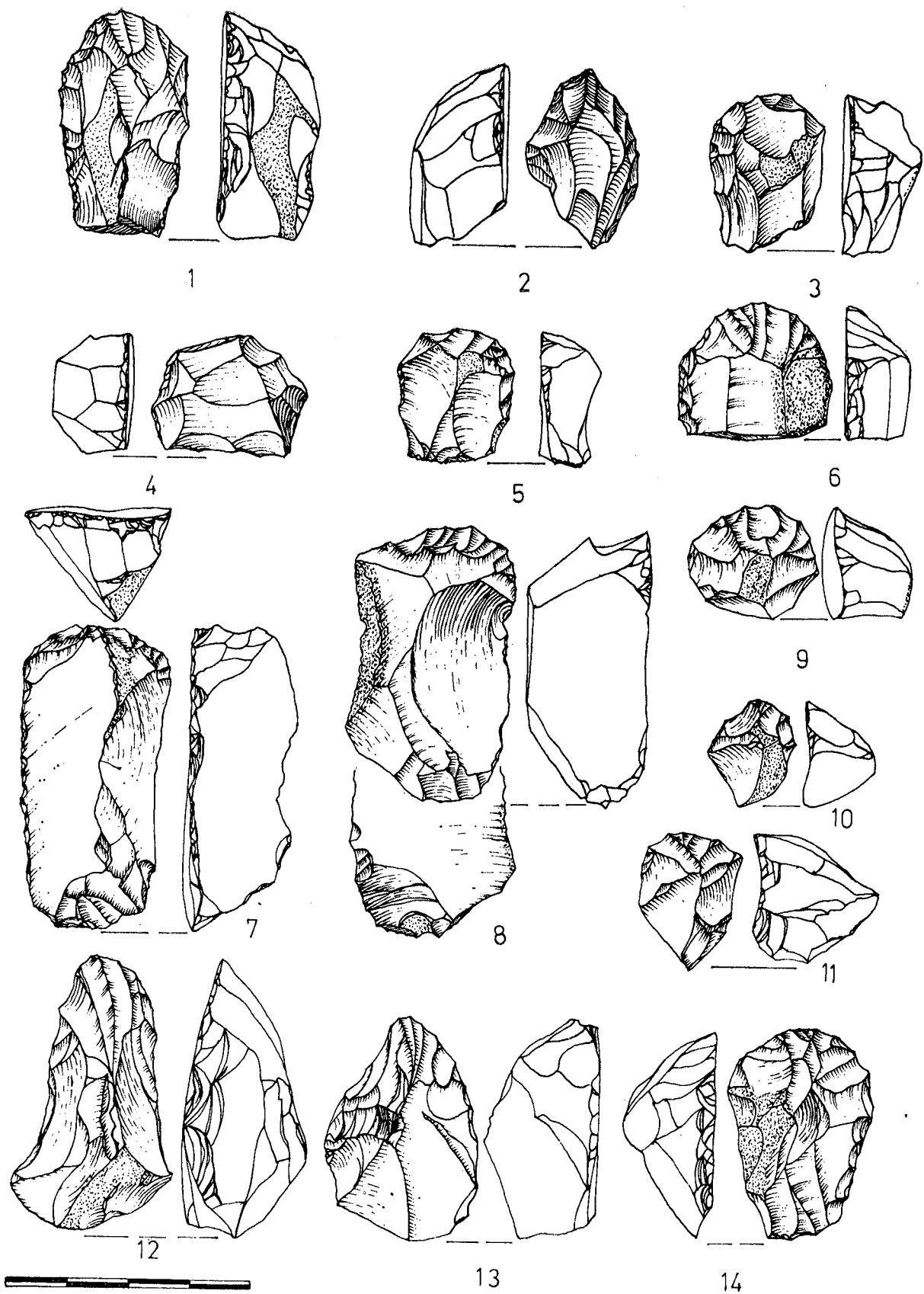

Fig. 10. - Can Crispins: 1 (CR-774), 3 (CR-269), 5 (CCV-12), 9 (CCV-118) i 14 (CCV-149), raspadors frontals amb retoc lateral, carenats; 4 (CR-79), raspador circular, carenat; 6 (CCV-552), raspador frontal amb retoc lateral; 7 (CCV-529), raspador frontal carenat, doble, sobre esclat llarg amb cresta; 8 (CCV-510), 10 (CCV-583) i 11 (CCV-580), raspadors frontals carenats; 12 (CCV-53), raspador de morro destacat, carenat.

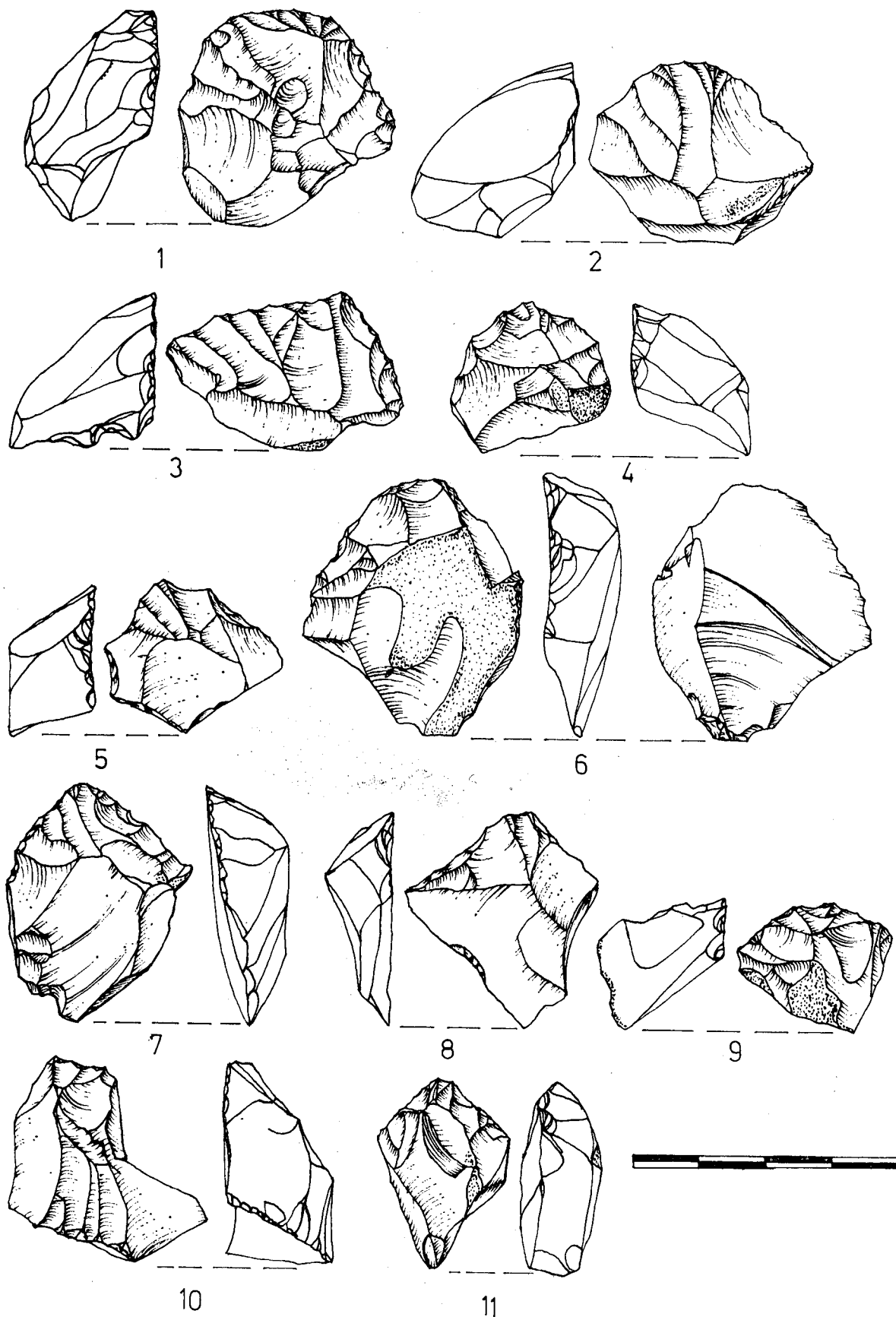

Fig. 11. - Can Crispins: 1 (CCV-86), 2 (CCV-508), 3 (CCV-30), 4 (CCV-532), 5 (CCV-150), 8 (CCV-559) i 9 (CCV-582), raspadors frontals carenats; 6 (CCV-167), raspador frontal amb retoc lateral; 7 (CCV-181), raspador de morro ogival, carenat; 10 (CCV-46), raspador frontal carenat, doble; 11 (CCV-577), raspador de morro destacat, carenat.

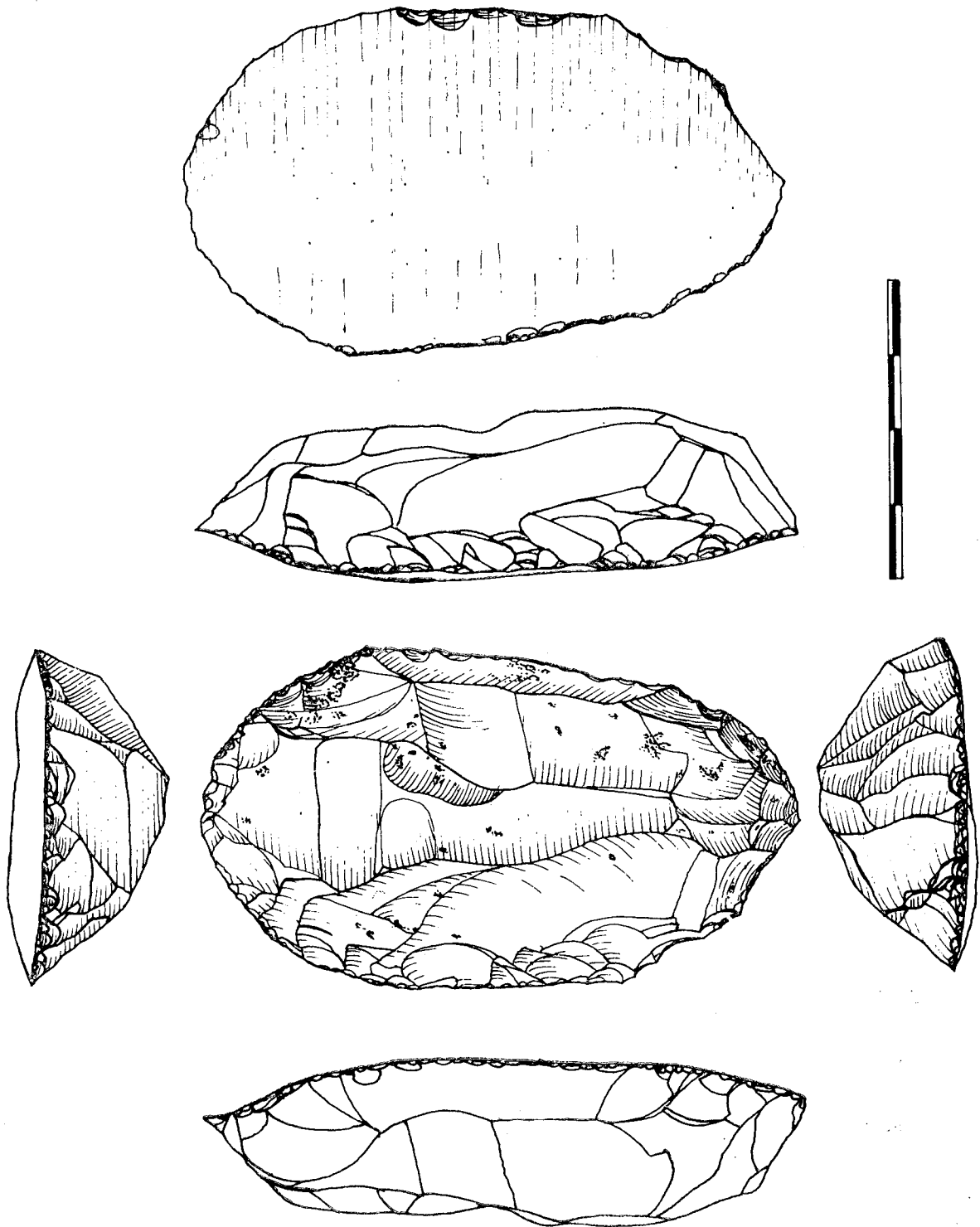

Fig. 12. - Can Crispins: Raspador frontal amb retoc.lateral, doble (CR-430).

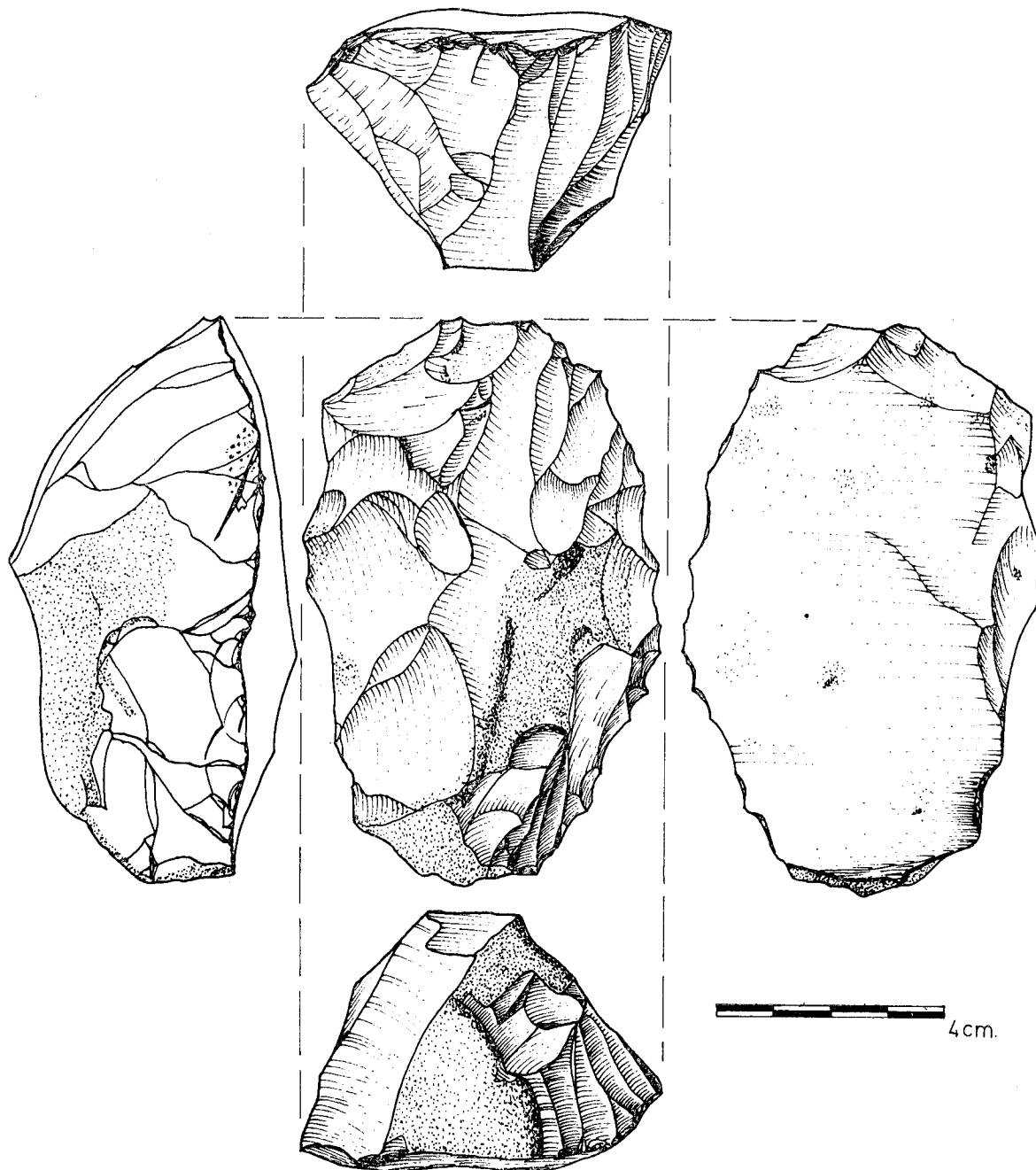
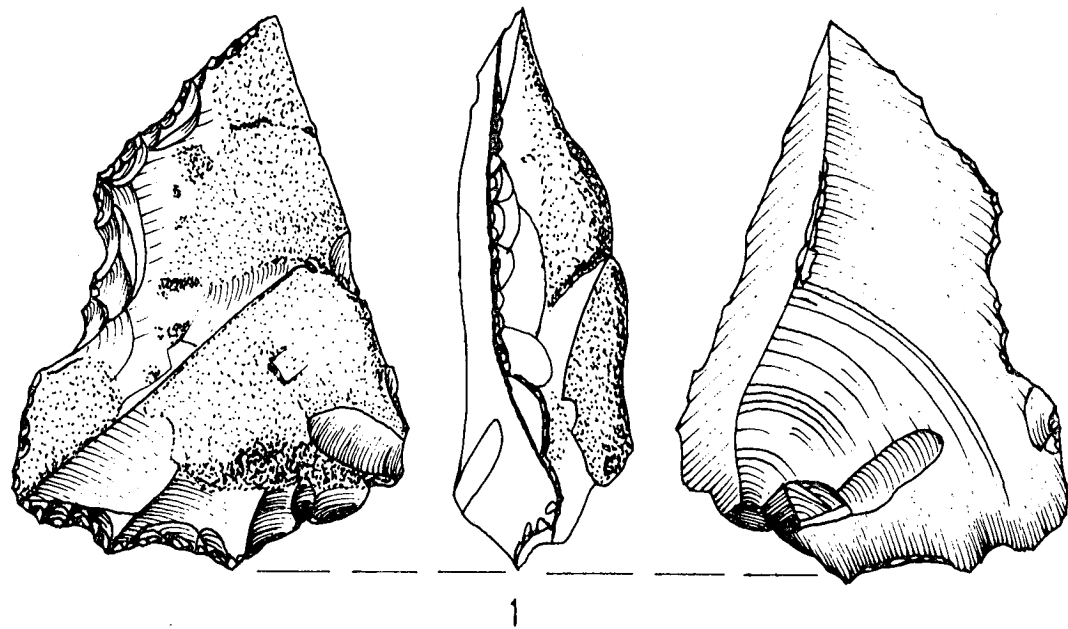
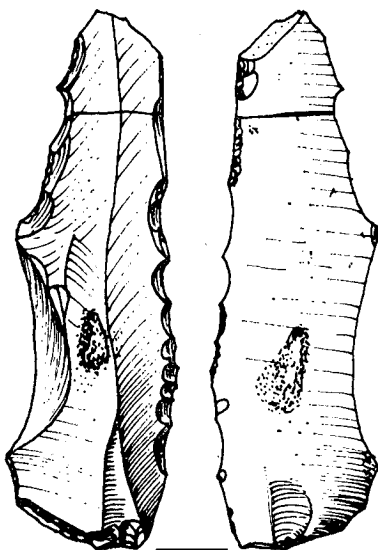

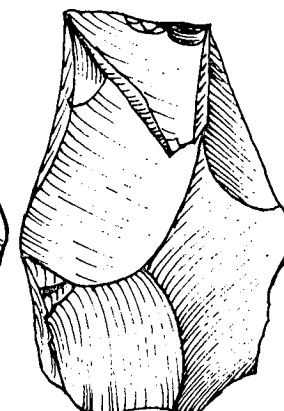
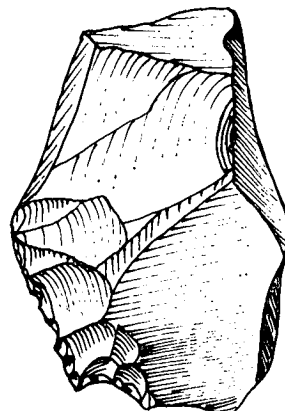
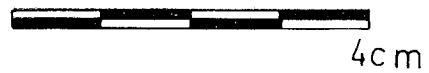
Fig. 13. - Can Crispins: Raspador frontal amb retoc lateral, carenat (CR-153). Ribot.
Reduït 3/4.

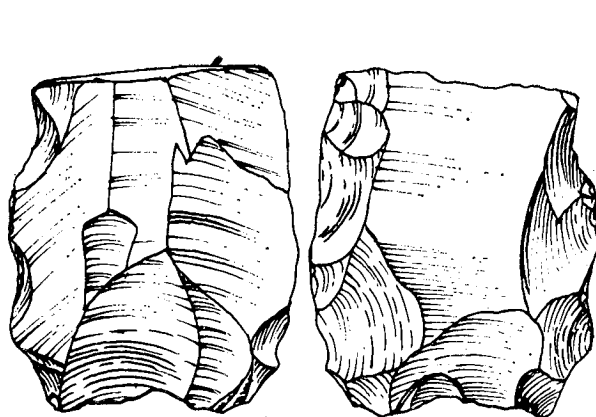
1

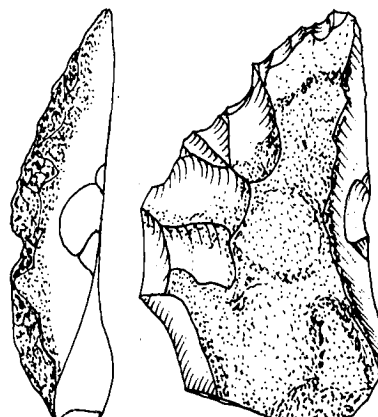
2

3

4

5

Fig. 14. - Can Crispins: 1 (CR-440), 2 (CR-157), 4 (CR-81) i 5 (CCV-560), rascadores denticulades; 3 (CR-209), rascadora denticulada, carenada, sobre peça amb extraccions bifacials.

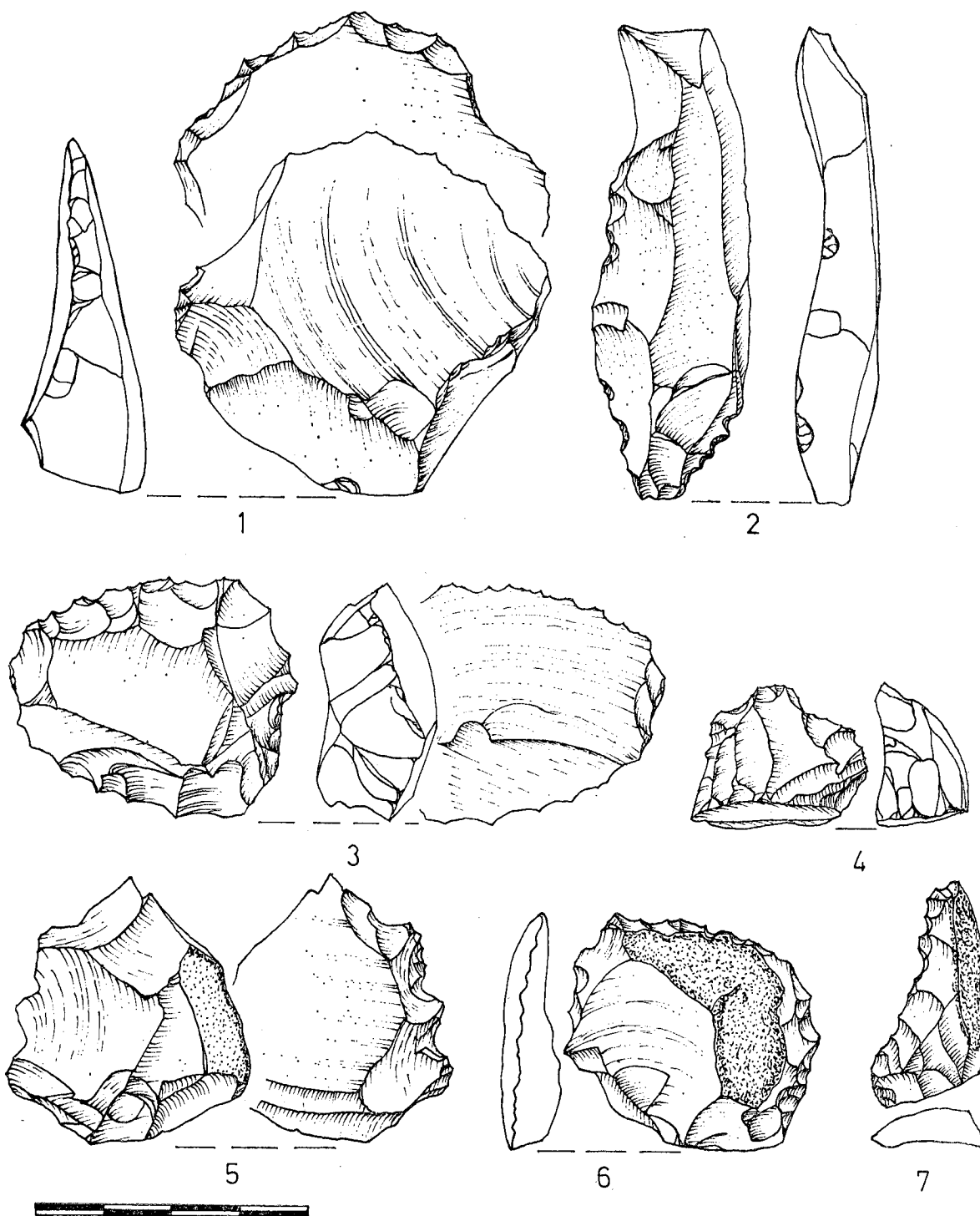

Fig. 15. - Can Crispins: 1 (CCV-162), 5 (CCV-143), 6 (CCV-10) i 7 (CCV-129), rascadores denticulades; 2 (CCV-88), rascadora denticulada marginal; 3 (CCV-518) i 4 (CCV-77), raspadors denticulats, carenats.

importància molt migrada. La major part dels útils, robustos, són per tallar o raspar. Probablement, doncs, la cacera o la pesca tal com era practicada pels epipaleolítics, no era l'activitat més important a **Can Crispins**.

[2] ORDRE DELS ABRUPTES

Els abruptes de **Can Crispins** són pocs (12'6%) i excessivament variats per ésser significatius. L'escassa representació de laminetes i puntes de dors concorda amb el poc nombre de laminetes sense retoc, i ens confirma en què per a **Can Crispins**, si bé encara el jaciment té elements propis d'un Neolític Mitjà, com poden ésser CCV-25, CCV-147 i CCV-189 (trapezi i possibles puntes de fletxa de tall transversal (Fig. 16/10, 11 i 12) i les laminetes de dors, és probable una cronologia més tardana. Només tenim 4 perforadors, atípics, quan aquest és un útil normal en el Neolític Inicial i Mitjà. L'únic trapezi de **Can Crispins** (Fig. 16/12) s'ha de relacionar per la seva tipologia més amb els dels sepulcres de fossa que no amb els de l'Epipaleolític geomètric trapezoidal, on solen ésser menys robustos i més allargats.

[3] ORDRE DELS PLANS

Es el grup dels foliacis (3%) un dels més sensibles en l'evolució lítica postquaternària. La punta de fletxa triangular de tall transversal i retoc pla, junt amb el trapezi abrupte ja vist, ens portaria cap el Ple Neolític, ja que és un tipus corrent en els sepulcres de fossa de la Cultura Neolítica Catalana.

La punta de fletxa asimètrica, enterament coberta de retoc pla i inductor, té paral·lels al Neolític Final, del qual és un bon fòssil director (19).

La punta de fletxa pedunculada, la de peduncle i aletes i els foliacis senyalen un Calcolític o Eneolític (Fig. 17/3, 4, 1).

Només els foliacis i la indústria polimentada ja indiquen un moment tardà per la indústria de **Can Crispins**, encara que totes les altres peces podrien ésser paleolítiques per la seva tipologia, i només per llurs percentatges se'ls pot atribuir la mateixa cronologia que als foliacis.

El retoc simple i lamelar d'algunes rascadores i raspadors de **Can Crispins** té clara tendència plana, i és el complement del retoc pla dels foliacis, els quals han estat potser separats massa estrictament. Així per exemple, CCV-523 (Fig. 6/5), podria ésser també un raspador foliaci.

[4] ORDRE DELS BURINS

Remarquem que els burins són ben representats a **Can Crispins** (10'7%) típics i d'una gran varietat, que només hi ha en tot el jaciment un raspador-burí, i encara poc típic, i que en canvi hi ha una bona representació de burins dobles. Alguns són burins poligonals nucleiformes (CR-15, CR-260, CR-446), especialment CR-158, la primera de les peces trobades a **Can Crispins**, i que feu pensar de bell antuvi en una indústria paleolítica.

[5] ORDRE DELS ESCATATS

Es possible que hàgim estat massa estrictes en la determinació dels escatats (ecaillée). En altres jaciments tardans del mateix municipi de Llagostera (Tranquinel, Quatre Camins, Can Costa) (20), semblen ésser més habituals, de tal manera que pensàvem que llur abundància podia ésser una de les característiques dels jaciments lítics de l'Edat del Bronze.

4.1.2. INDUSTRIA LÍTICA POLIMENTADA

CR-785. Destral de mà gran, polimentada, escantonada de tots dos extrems, o bé ma de molí polida per tots dos cantons, que al mateix temps són plens de cops. Secció oval allargada. 195.63.28 mm.

CR-786. Destral de mà polimentada en basalt, de secció oval i bisellada en un extrem. Fragment longitudinal. 89. (14). (31).

CR-787. Destral de mà polimentada, en basalt, de secció oval, bisellada en un extrem. Entera. 74.39.24. Fig. 22/2.

CCV-639. Destral de mà polimentada, en pedra verda, de secció quadrangular arrodonida. Falta un extrem. (160). 44.28.

CCV-640. Destral de mà polimentada, en basalt, de secció oval. El cos de la destal és repicat, i només l'extrem bisellat és polimentat, amb un tall molt agut. Fragment. (117). (59). 32.

CCV-641. Destral de mà com l'anterior, amb el bisell també molt agut. Fragment. (94). (50). 14. Fig. 22/3.

Aquestes 6 destrals o fragments, que creiem contemporànies de la indústria tallada en sílex, no poden donar una proporció entre els útils tallats i els polimentats que sigui vàlida. Són les peces que criden més l'atenció i en tot temps deuen haver estat recollides per gaudir dels suposats beneficis que llur possessió comporta (21).

CCV-642. Molí barquiforme, amb la superfície polimentada còncava. Enter.

CCV-643-648. Sis fragments més o menys grans de molins barquiformes, excepte

19. GUILAINE, Jean. *La nécropole mégalitique de la Clape* (Laroque-de Fa, Aude). Carcassonne, 1972, pàg. 104.
ARNAL, B. *Le Néolithique récent dans la stratigraphie de Saint-Etienne-de Gourgas*, i RODRIGUEZ, Gabriel. *Le néolithique Final, faciès de Saint Pons (Saint Ponien)*, a «Les Civilisations Néolithiques du Midi de la France», Actes du Colloque de Narbonne. Carcassonne, 1970, pàgs. 104-105 i 106-110.

20. SOLER, N. i FA, E. *Jaciments prehistòrics...* op. cit.

21. AUDIVERT, J. *La civilisation chalcolithique du Languedoc Oriental*. Bordighera-Montpellier, 1962, pàg. 30.

CCV-646, que és una gran llosa irregular amb una cassoleta polimentada. Fig. 26.

Aquestes pedres de molí, recollides fa poc per F. VERGES, ens confirmaren en una datació recent, almenys neolítica, pel jaciment de **Can Crispins**, i també en la hipòtesi de que **Can Crispins** havia estat un poblat.

CCV-192. Semicilindre polimentat, de pedra sorrenca. Possiblement una pedra d'esmolar. 35.22.10.

CCV-616. Rierenc de pòrfid, amb dues estries paral·leles en una cara i intensament colpejat en els dos extrems. 55.35.21. Fig. 21/2.

CCV-617. Rierenc polimentat en una de les cares. 45.32.22.

CCV-618. Rierenc de basalt trencat en un extrem, mentre que l'altre és polimentat i bisellat. 63.35.25. Fig. 21/5.

CCV-619. Rierenc amb un extrem intensament colpejat i amb l'altre bisellat. 49.27.21. Fig. 21/1.

CCV-620. Rierenc polimentat, de secció quadrangular, trencat en un extrem. 35.27.15. Fig. 21/4.

CCV-636. Rierenc polimentat, de secció triangular i polimentat pels tres cantons. 37.31.18. Fig. 21/3.

CCV-638. Rierenc de secció quadrangular, clarament piquetejat de tots dos extrems (percutor). 87.45.36.

Tots 8 palets són de pedres dures, segurament quarzites o pòrfids. Ultra aquests, se n'han recollits molts sense senyals evidents d'utilització, així com també fragments. Tots han d'haver estat aportats a **Can Crispins** per la mà de l'home.

4.1.3. CERÀMICA I TROBALLE DIVERSES

Així com fins ara els materials són homogenis i atribuïbles, com veurem, a un determinat moment cronològic, els escassos fragments de ceràmica que s'han recollit són d'èpoques molt diverses. La terrissa del poblat prehistòric ha estat malmesa per l'aciditat de la terra i els continus conreus. S'hi podrien atribuir uns petitíssims fragments de ceràmica a mà, que no donen cap forma, i un fragment de fons pla, com potser també dues fusaioles.

CCV-635. Fusaiola aplanada. 16.34. Fig. 21/6.

CCV-629. Fusaiola bitroncoònica. 27.34. Fig. 21/7.

Uns pocs fragments a torn devien formar part d'un cossi de Quart i d'atuells vernissats de La Bisbal. Llur presència és explicable en uns camps treballats des de temps immemorial, així com també la de dues monedes, una d'elles una pesseta del 1900.

Les intrusions modernes són doncs molt poques, i això ens pot confirmar també en la hipòtesi de que no són pas més abundants les prehistòriques. Per nosaltres l'estudi de **Can Crispins** a través dels útils lítics i de llurs percentatges és possible.

4.2. QUADRE-RESUM DE LES TROBALLE DE CAN CRISPINS

INDUSTRIA LÍTICA TALLADA, 1.359 objectes

MATERIAL EN BRUT, 1090.

Esclats i esquerdisos, 936.

Làmines, laminetes i fragments, 102.

Nuclis, 41.

Diversos, 11.

UTILS O TIPUS PRIMARIS, 269.

Amb retoc simple, 188.

Amb retoc abrupte, 34.

Amb retoc pla, 8.

Burins, 29.

Escatats, 10.

Indústria Lítica Polimentada, 21.

Destrals de mà, 6.

Rierencs polimentats o percutors, 8.

Molins barquiformes, 7.

Ceràmica i diversos, 61.

Fragments de ceràmica, 13.

Fusaioles, 2.

Rierencs, cristalls naturals, etc., 46.

Total d'objectes numerats, 1.441.

5. INTERPRETACIO I CRONOLOGIA

Aquesta part del treball només tindrà justificació si acceptem que el jaciment de **Can Crispins** representa un sol moment important d'ocupació en època prehistòrica, o bé que si en cas d'haver-n'hi hagut més d'un, sigui possible destriar-ne els materials. Nosaltres pensem que a **Can Crispins** hi existí un poblat prehistòric, en un dels moments més tardans de les indústries de sílex, que caldria situar entre el Neolític Final i els inicis de l'Edat del Bronze, sense que en l'estat actual dels nostres coneixements puguem precisar gaire més. Abans i després hi pot haver hagut intrusions de materials que no corresponen a aquesta època. Els anteriors, unes poques peces d'aspecte arcaic que ja hem descrit, no sabríem pas com destriar-los correctament, ja que també queden justificats en la cronologia que proposem. Perquè precisament és al Neolític Final i Calcolític quan es detecta en bona part d'Europa Occidental una indústria grollera que malmet la matèria prima, anomenada campinyana o pseudo-campinyana, encara que la seva relació amb el campinyà clàssic del Sud-Oest de França sigui de mal provar. Les intrusions més tardanes són molt escasses i de bon destriar: monedes, ceràmica de Quart i de La Bisbal, no són sinó deixalles habituals a tots els camps de les comarques gironines.

Deixant-les de banda, tots els altres objectes trobats a **Can Crispins** queden justificats en un hàbitat d'un sol moment, més o menys llarg, dins la cronologia apuntada (2700-1800 ab. Cr.), probablement Calcolític (2.200-1800 ab. Cr.) (22).

Indiquen aquesta cronologia avançada les rasca-dores laterals, moltes d'elles vertaders ganivets comparables als dels jaciments calcolítics, les peces amb talla bifacial, que recorden la tècnica campinyana, el trapezi, les altres probables puntes de fletxa de tall transversal i molt especialment les peces foliàcees amb retoc pla bifacial. Procurarem nosaltres demostrar, amb les comparacions que han estat possibles, que les proporcions en què es presenten els útils més normals en els jaciments leptolítics són també pròpies de jaciments del Neolític Final o de començaments de l'Edat dels Metalls.

D'haver-se pogut localitzar a **Can Crispins** alguna estructura d'habitat o d'haver-s'hi conservat la ceràmica i l'os, segurament hauria estat possible precisar més en la cronologia i determinar la filiació cultural de la gent que hi habità. Cada dia es pot fer més llum sobre els pobles que visqueren en el Neolític Final, Calcolític i inicis de l'Edat del Bronze a l'Occident Mediterrani, gràcies precisament als nombrosíssims hàbitats descoberts al Migjorn francès, però totes les diferenciacions es fan quasi exclusivament a partir dels estils ceràmics o dels objectes d'habillament, en part potser perquè l'instrumental lític té molts elements comuns a les diverses cultures i perquè la seva evolució és molt lenta comparada amb la de la ceràmica.

De mica en mica, i donada la constant similitud entre les cultures d'una banda i altra del Pirineu i en general de Ligúria a Catalunya en totes les èpoques que ja començà a la més llunyana prehistòria (23), també cultures similars són identificades a les nostres comarques (24), cultures que abans havien estat agrupades sota els conceptes de Cultura Megalítica Pirinenca i d'Eneolític, degut sobretot a què eren conegudes exclusivament per l'excavació i estudi de sepultures col·lectives, megàlits o coves sepulcrales, les quals, utilitzades i reutilitzades durant molt de temps, reunien materials de cronologia i cultura diverses.

Amb tot, si Can Crispins no ens pot ajudar en aquesta determinació cultural, el seu estudi no deixa de tenir interès. Es el jaciment superficial d'indústria lítica tardana amb els materials més abundants de les comarques gironines. De la seva correcta determinació en dependrà la d'altres, per de mica en mica retrobar alguns dels hàbitats neolítics i de l'Edat del Bronze Antic, tan escassos a Catalunya i en general al Sud dels Pirineus, i totalment inexistents a les

comarques gironines. Llur identificació pot dependre de l'interès amb que siguin estudiats els que fins ara s'anomenaven tallers lítics de superfície gironins, que junt amb els del Penedès, els del Baix Aragó, els del País Basc i els de Tarragona, aquests últims amb molt els més importants, formaven un conjunt d'època incerta (25), segurament per variada.

Voldríem, doncs, que **Can Crispins** fos una aportació al desconegut món de la pedra tallada al final de l'època de la pedra polimentada o Neolítica i al començament de l'Edat dels Metalls, en el cas de que es pugui mantenir que la indústria aquí estudiada correspon a aquests moments. Això dependrà, més que res, de la coherència dels resultats obtinguts amb les diverses comparacions.

En el nostre treball de 1973, desconeixíem una bona part dels materials ara estudiats, especialment els molins barquiformes i un bon nombre de foliacis, pensàvem que les destrals de mà podien ésser intrusions posteriors i no valoràvem degudament l'absència de ceràmica, i per tot això intentàrem atribuir el jaciment a alguna de les grans fases del Mesolític: a) de tradició paleolítica, b) desenvolupament de formes geomètriques i microburins, c) del geometrisme al Neolític (26).

Descartarem una possible atribució al Paleolític Superior en no trobar semblances ni amb l'Aurinyacià, malgrat l'abundància de raspadors carenats, ni amb el Perigordià del **Reclau-Viver** de Serinyà, i encara menys amb el Solutrià de Serinyà i Sant Julià de Ramis, ni tampoc amb el Magdalenian Final de la **Bora Gran d'En Carreres** de Serinyà. D'haver acceptat una hipòtesi paleolítica, calia acceptar també un tal nombre d'intrusions posteriors que l'estudi del jaciment es feia inviable. Amb tot, hi aplicàrem la llista-tipus de Sonneville-Bordes i Perrot (27), i el gràfic acumulatiu resultant ens orientà cap a l'Azilià, o sigui cap el primer epipaleolític. Això no ens podia dir res, ja que desconeixíem totalment aquesta indústria al Nord de Catalunya, a no ésser que estigui representada a la **Bora Gran d'En Carreres**, com defensen ALMAGRO i MALUQUER (28), encara que altres autors en posin en dubte l'existència i tots estiguin d'acord en la dificultat d'estudiar-lo adequadament a causa de la dispersió dels materials del jaciment.

22. GUILAINE, J. *Systèmes chronologiques et séquences culturelles des civilisations néolithiques et protohistoriques de la France*, «La Préhistoire Française», II C.N.R.S. Paris, 1976, pàgs. 17-23.
23. LUMLEY-WOODYEAR, H. de, *Le Paléolithique Inférieur et Moyen du Midi Méditerranéen dans son cadre géologique*, Tome I. C.N.R.S. Vè. Supplément à Gallia Préhistoire, Paris, 1969, pàg. 1.
24. MARTIN, A. *El grupo de Veraza en el Berguedà*, «CYPSELA», Serv. Investig. Arq. Dip. de Girona, 1971, pàgs. 69-73.

25. TARRADELL, M. *Les arrels de Catalunya*. Barcelona, 1962, pàgs. 145-174.
26. LEROI-GOURHAN, A. i d'altres *La Préhistoire*. Barcelona, 1972, pàg. 68.
27. SONNEVILLE-BORDES, D. i PERROT, J. *Lexique du Paléolithique Supérieur*, «Bull. de la Société Préhistorique Française», I-IV, núm. 53, pàgs. 408-412 i V-IX, núm. 53, Paris, 1956, pàgs. 547-549.
28. ALMAGRO, M. *Prehistoria*. «Manual de Historia de España», Madrid, 1970, pàgs. 280-281.
MALUQUER DE MOTES, J. *Las industrias del sílex, su interés y sus problemas*, «Problemas de la Prehistoria y la Arqueología Catalanas, II Symposium de Prehistoria Peninsular», Barcelona, 1963, pàgs. 21-28.

L'aplicació de la llista-tipus de J. FORTEA per a l'Epipaleolític Mediterrani ja donava resultats més aprofitables (29). Era indubtable que el jaciment no tenia res a veure amb les facies geomètriques de l'epipaleolític; desconeixem encara l'únic trapezi de **Can Crispins** (Fig. 16/12), i per tant faltaven completament els micròlits geomètrics que constitueixen el tipus dominant en les indústries de **La Cocina** (Dos Aguas, València) o **Filador** (Margalef, Tarragona), amb percentatges superiors al 30% (30), mentre que els microburius, inexistents a **Can Crispins**, poden arribar a un 47% a La Cocina (31). En canvi, els micròlits geomètrics estan quasi absents en la facies epigravetiana microlaminar. Només 4 a **l'Areny** i un al **Pinar de Tarruella** (Vilanova d'Escornalbou, Tarragona, i Villena, Alacant) (32).

La corba de percentatges acumulats que fem seguint la llista-tipus de J. FORTEA per la indústria de **Can Crispins**, mostrava l'absoluta disparitat amb els jaciments geomètrics, però en canvi es podia comparar favorablement amb la facies microlaminar.

En l'Epipaleolític microlaminar el raspador és el tipus industrial més usat, i el seu percentatge pot arribar al 59,5% a Sant Gregori (33) FORTEA no separa a la seva llista-tipus els raspadors gruixuts dels plans, ja que és molt petita la proporció dels primers en l'Epipaleolític Mediterrani. Aquesta distinció era obligatòria en el Paleolític Superior de cara a l'Aurinyacià (34), i com hem vist, també ho és pels jaciments post-paleolítics del tipus de **Can Crispins**.

Dins del complex microlaminar la nostra corba tenia més semblança amb l'epígraf 2 de FORTEA (35), encapçalat per **Mallaetes**, que no pas amb el 1, de jaciments tipus **San Gregori** o **l'Areny**. I cal remarcar que és precisament **Mallaetes** dins dels jaciments microlaminars un dels que tenen un clar origen magdalenian, i que la seva indústria continua perdurant almenys fins al Neolític, ja que en els últims nivells conviu amb la ceràmica cardial.

Malgrat tot, no podem identificar plenament la nostra indústria amb cap de les dues fases de Fortea pel tipus Mallaetes, i acabàvem dient que a partir d'un Magdalenian Final com el de la **Bora Gran d'En Carreres**, més important i extens del que s'ha valorat fins avui, s'hauria format una indústria microlítica que pot perdurar, amb tota mena de noves aportacions, fins ben entrada l'Edat dels Metalls. **Can Crispins** en represen-

tava un moment, de mal determinar, ja que afinar en la cronologia era molt més exposat que trobar la filiació del jaciment, perquè les indústries de base paleo-mesolítica arriben a un gran desenvolupament en la costa catalana (36), i nosaltres desconeixem tots els graons de la llarga seqüència postglaciar a les comarques gironines.

Cada vegada sembla més clar que cal atribuir al Neolític i Edat del Bronze la major part dels tallers de sílex i jaciments lítics superficials. D'aquestes èpoques serien segons VALLESPI la majoria dels del País Basc (37) i Baix Aragó (38), tal i com ja havia apuntat BOSCH GIMPERA (39) en fer-los eneolítics i relacionables amb la Cultura d'Almeria. La hipòtesi paleolítica per alguns d'ells és molt restringida, i només uns quants, tal i com passa al Nord de Catalunya, poden ésser considerats epipaleolítics (40). Segons MALUQUER els homes dels tallers lítics del Nord d'Aragó serien els constructors dels megàlits d'aquella regió i haurien tingut un ple desenvolupament al II mil·lenni abans de Cr. (41). Segons VILASECA les estacions tarragonines cobreixen sense interrupció el Neolític, l'Eneolític-Bronze Antic i el Bronze Mitjà i Final (42), i TARRADELL veu en els tallers de sílex perdurances que es mantenen fins a l'indoeuropeïtzació del país (43), com també és l'opinió de VALLESPI i VILASECA. Això no vol dir que sempre calgui atribuir a aquestes èpoques els

29. FORTEA PEREZ, J. **Los complejos microlaminares y geométricos del Epipaleolítico Mediterráneo Español**. Universidad de Salamanca, 1973, pàgs. 43-113.
30. FORTEA PEREZ, J. **Los complejos...**, op. cit., pàg. 93.
31. FORTEA PEREZ, J. **Los complejos...** op. cit., pàgs. 102-103.
32. FORTEA PEREZ, J. **Los complejos...** op. cit., pàg. 92.
33. FORTEA PEREZ, J. **Los complejos...** op. cit., pàgs. 117-141.
34. FORTEA PEREZ, J. **Los complejos...** op. cit., pàg. 65.
35. FORTEA PEREZ, J. **Los complejos...** op. cit., pàgs. 159-229.

36. FERRER, A. **El yacimiento lítico de superficie de Roda de Bará** (Tarragona), Zephyrus, núm. 2, Salamanca, 1951, pàgs. 168-172.
Les Guixeres de Viloví (Panadés, Barcelona), yacimiento al aire libre del Neolítico Hispanomauritano, I Congreso Arqueológico del Marruecos Español, Tetuán, 1953, pàgs. 171-176.
37. VALLESPI, J. E. **Talleres de sílex al aire libre de Alava**, «AMPURIAS», XXIX, Barcelona, 1967, pàgs. 232-234.
38. VALLESPI, J. E. **Talleres al aire libre en el País Vasco meridional**, Estudios de Arqueología Alavesa», 3, 1968, pàgs. 7-27.
39. BOSCH GIMPERA, P. **Consideracions generals sobre les estacions eneolítiques del Baix Aragó i del Regne de València**, «Anals de l'Institut d'Estudis Catalans», VI, MCMXV-MCMXX, Barcelona, 1923, pàgs. 463-466.
40. VALLESPI, E. J. **Revisión metodológica del problema del Paleolítico del Bajo Aragón**, «Cesar Augusta», 17-18, Zaragoza, 1961, pàgs. 19-63.
Bases arqueológicas para el estudio de los talleres de sílex del Bajo Aragón. Hacia una seriación de las industrias líticas post-paleolíticas bajo aragonesas, «Cesar Augusta», 13-14, Zaragoza, 1959, pàgs. 7-20.
Síntesis del estado actual del conocimiento de las industrias macrolíticas post-paleolíticas del cuadrante Nordeste de España, «VI Congreso Nacional de Arqueología». Oviedo, 1959. Zaragoza, 1961, pàgs. 64-70.
41. MALUQUER DE MOTES, J. **Los talleres de sílex al aire libre del Norte de Aragón**, «Príncipe de Viana», LVIII, 1er. trim. 1955, pàgs. 9-32.
42. VILASECA ANGUERA, S. **Reus y su entorno en la Prehistoria**. Asociación de Estudios Reusenses, Reus, 1973, Vol. I, pàg. 73.
43. TARRADELL, M. **Las primeras civilizaciones con metal (Eneolítico-Bronze)**, «Problemas de la Prehistoria y de la Arqueología Catalanas», II Symposium de Prehistoria Peninsular, Barcelona, 1962. Universidad de Barcelona, 1963, pàgs.

jaciments superficials, ja que poden ésser de les èpoques més diverses, com dóna a entendre la diferent tipologia dels conjunts.

Avui podem aportar noves suggerències a les de 1973 per l'estudi de **Can Crispins**. Ha augmentat considerablement el nombre de peces amb retoc pla que les cobreix totalment (foliacis, Fig. 17) de tal manera que ja no és possible considerar-les intrusions esporàdiques. Aquest tipus de retoc només apareix en el Neolític i en el Eneolític o Bronze I. FORTEA insisteix en què les peces que el porten, no poden considerar-se epipaleolítiques, i que en els jaciments d'aquesta cronologia on hi apareixen, no són sinó prèstecs industrials rebuts en els últims avatars de la gent epipaleolítica (44). En les peces epipaleolítiques el retoc pot ésser subparalel, però mai cobridor. Per VILASECA aquestes peces representen a Tarragona l'arribada de la Cultura d'Almeria, i és ella que les introdueix. Els seus passos es poden seguir fins al Pirineu, on s'infiltra en l'anomenada Cultura Pirinenca (45). Semblants són les afirmacions d'ESTEVA per jaciments molt propers a **Can Crispins** (46) i de F. RIURO pel jaciment de **Cal Coix** (Maçanet de la Selva) (91).

Però el més important és que en els últims anys s'ha fet una mica de llum sobre la indústria lítica postglaciària a les comarques gironines. Coneixem ara, gràcies al descobriment dels jaciments de **Coma d'Infern** (Les Encies, Les Planes) i **Sant Benet** (Sant Feliu de Guíxols) (47), l'Epipaleolític, almenys en la primera fase, i pensem que és hereu directe del Magdalenian Final de la **Bora Gran d'en Carreres**. Una bona part dels materials d'aquesta cova s'han de considerar, tal i com defensaren ALMAGRO i MALUQUER (48), azilians, particularment les laminetes escalenes (49), que són el precedent de les laminetes i triangles escalens que, fabricats amb la tècnica del microburí, caracteritzaran la primera fase de l'epipaleolític del Nord de Catalunya, de fàcies geomètrica triangular o sauveterriana. És una indústria dominada pels micròlits amb retoc abrupte, fabricats sobre laminetes, i queda exclosa qualsevol semblança amb **Can Crispins**.

Es de suposar que, com és normal, aquestes indústries anirien seguides de les geomètriques trapezoidals, tipus **Cocina**, encara que no en coneixem cap jaciment. Són elles, a l'igual que el Castelnovian al Migjorn francès o **La Cocina** al Llevant espanyol, les que rebrien el Neolític. La neolitització no va pressuposar un canvi fona-

mental en aquestes indústries bàsicament de laminetes i micròlits, encara que sobre aquesta qüestió no donen pas massa llum els pocs jaciments amb ceràmiques cardials propers a **Can Crispins**. Però el que diem es pot seguir en jaciments no excessivament llunyans. Així, hi ha un fragment de ceràmica cardinal en el nivell superior de la **Botiqueria dels Moros**, que juntament amb **El Serdà** i el **Sol de la Piñera** (Fabara, Saragossa), són indústries típicament epipaleolítiques amb làmines, laminetes i peces microlítiques, del Baix Aragó (50).

A **La Cocina** es rep el Neolític, simbolitzat per la ceràmica cardinal, sense que pressuposi un canvi a la indústria del jaciment, prototipus de l'epipaleolític geomètric trapezoidal (51). També hi ha fragments de ceràmica cardinal a **Casa de Lara** (Villena, Alacant), en una indústria com les anteriors (52). Del Neolític Antic al Mitjà l'útil lític va evolucionant, però sempre essencialment és sobre làmines i laminetes. Així ho veiem a la **Cova de la Font Major**, la indústria de la qual VILASECA pot relacionar amb jaciments lítics superficials del Baix Priorat i rodalies de Poblet (53), al Neolític Provençal (54), al Llenguadoc, a Itàlia i també a la Cultura Neolítica Catalana dels Sepulcres de Fossa (55), malgrat que aquí coneixem quasi només el material dipositat a les tombes. Al Neolític Mitjà els perforadors solen tenir-hi un bon percentatge, abunden les puntes de fletxa de tall transversal i les de peduncle i aletes poc desenvolupades.

Dins d'aquest context, doncs, no té cabuda la indústria de **Can Crispins**, ja que és massa escassa la representació de laminetes i massa elevat el percentatge de raspadors i útils sobre esclat.

Amb el Neolític Final hi ha un canvi. La indústria de sílex deixa de seguir la tradició mesolítica, i comença el domini dels raspadors i dels útils sobre esclat, mentre perduren les puntes de fletxa de tall transversal, acompanyades

44. FORTEA PEREZ, J. *Los complejos...* op. cit., pàg. 29.
45. ALMAGRO, M. *Los problemas del Epipaleolítico...*, op. cit., pàg. 29.
46. ESTEVA CRUAÑAS, L. *Prehistoria de la comarca guixolense*, Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, XI i XII, 1956-57, 1958, pàgs. 163-263 i 173-244.
47. Veure la nota 15.
48. Veure la nota 28.
49. ALMAGRO, M. *Los problemas del Epipaleolítico y Mesolítico en España*, «AMPURIAS», VI, Barcelona, 1944, pàgs. 1-38, fig. 33.

50. VALLESPI, J. E. *Bases arqueológicas...* op. cit. *Excavaciones en los talleres líticos de «El Sol de la Piñera» y «El Serdà» en Fabara (Zaragoza)*. Memoria de la 1.ª Campaña, «Cesaraugusta», 15-16, Zaragoza, 1960, pàgs. 19-39.
51. FORTEA PEREZ, J. *Los complejos...* op. cit., pàgs. 350-371.
52. FORTEA PEREZ, J. *Los complejos...* op. cit., pàgs. 383-391.
53. VILASECA, S. *La Cova de la Font Major*, «Trabajos de Prehistoria», XXVI, Madrid, 1969, pàgs. 117-202.
54. COURTIN, J. *Le Néolithique de la Provence*. Mémoires de la S.P.F., Tome 11, Paris, 1974, 359 pàgs. 126 figs. 31 pl.
55. BERNARDO BREA, L. *Gli scavi nella caverna delle Arene Candide (Finale Ligure)* Vol. I, Ins. Intern. di studi Liguri, Bordighera 1956, pàg. 220. PUGLISI, S. M. *Industria microlitica nei livelli a ceramica impressa di Coppa Nevigata*, «Rivista di Scienze Preistoriche», X, 1-4, Firenze, 1955, pàgs. 19-37. MUÑOZ AMILIBIA, A. M.ª *La Cultura Neolítica Catalana de los «Sepulcros de Fosa»*. Barcelona, 1965, 417 pàgs. 109 figs. MARTI OLIVER, B. *Cova de l'Or (Beniarrés-Alicante)*, Vol. I, Serv. de Invest. Prehistórica, Valencia, 1977, 92 pàgs. amb 20 figs., 27 làms.

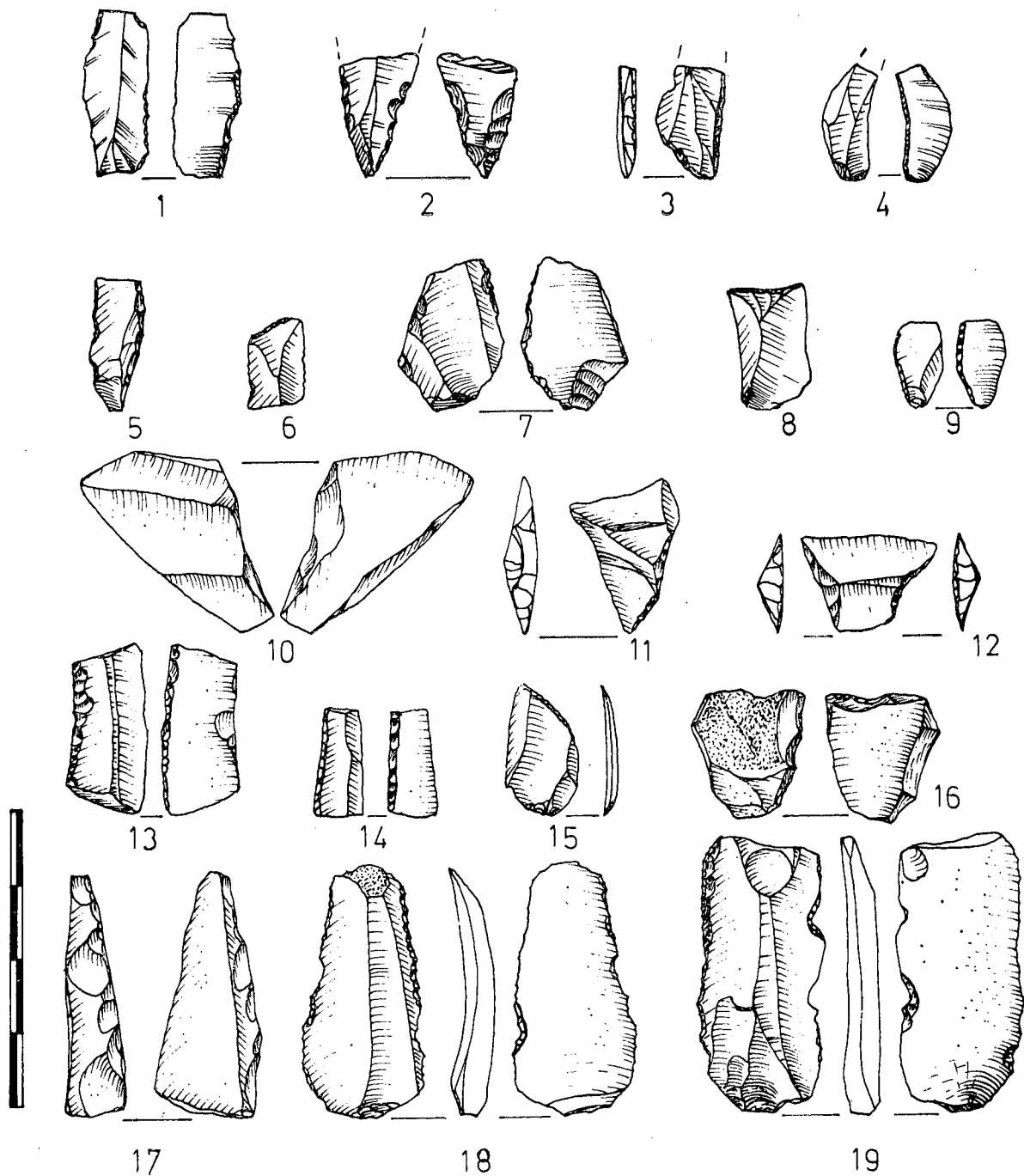

Fig. 16. - Can Crispins: 1 (CR-617), 3 (CR-777), 4 (CR-198), 5 (CR-401) i 9 (CR-702), laminetes de dors; 6 (CR-139) i 7 (CR-216), truncadures obliqües; 8 (CR-739), truncadura normal; 10 (CCV-25), 11 (CCV-147) i 12 (CCV-189), puntes de fletxa de tall transversal (truncadures i bitruncadura trapezoidal); 13 (CCV-109), lamineta de doble dors marginal; 14 (CCV-586), lamineta de doble dors; 15 (CCV-168), punta de dors parcial tangent; 16 (CCV-166), bec-truncadura; 17 (CCV-27), punta de dors; 18 (CCV-174) i 19 (CCV-183), rascadores denticulades marginals.

ara per les foliàcees i les de peduncle i aletes. Aquest és un fenomen generalitzat que durarà tot l'eneolític, fins segurament la decadència de la talla de sílex. Es també el moment de les indústries pseudo-campinyanes, macrolítiques i de talla bifacial (56).

Es possible, doncs, que aquest canvi industrial que té lloc amb el Neolític Final sigui una data **post-quem** pel jaciment de **Can Crispins**, pel qual fins ara, abandonada la hipòtesi d'un epipaleolític microlaminar tipus Mallaetes, que fou insinuada només com a possible filiació del jaciment, no existien paral·lels adequats.

Les destrals de mà, els molins barquiformes i els rierencs polimentats s'explicarien molt bé en un context ja neolític. Especialment els molins senyalen l'existència d'un hàbitat, cosa amb la qual concorden els altres elements. Ja hem vist que entre les rascadores abunden els fragments de grans làmines retocades, i que n'hi ha alguna de sencera (Figs. 3 i 4; fig. 15/2). Recorden els grans ganivets amb retoc simple dels enterraments col·lectius de l'Eneolític, que són segurament peces triades com a ofrena.

El trapezi de **Can Crispins** (Fig. 16/12) no té res a veure amb l'epipaleolític de fàcies geomètrica, allunyat com està dels tipus de **La Cocina**, però sí amb les puntes de fletxa de tall transversal del Neolític Mitjà i Final, com també segurament les peces 10 i 11 de la fig. 16. El retoc abrupte es pot convertir en pla i resultar-nen puntes de fletxa com la de la fig. 17/4, semblant a les del tipus Sublaines (57), que són abundants al Chassià i al Neolític Final, i que poden arribar fins al Bronze I. Una d'igual es pot veure al Museu de Sant Feliu de Guíxols, procedent del jaciment superficial de Can Duran de Gatellar (Tallades), també del municipi de Llagostera. L'acompanyen una punta de fletxa foliàcea i un esplèndid molí barquiforme. Es un jaciment, doncs, que a primer cop d'ull es pot relacionar molt bé amb el de **Can Crispins**.

La punta de fletxa amb peduncle i aletes (Fig. 17/1), les puntes de fletxa romboidals o només pedunculades (fig. 17/2 i 3), i les foliàcees (Fig. 17/5 i 8), són també pròpies del Calcolític, i especialment les primeres s'han relacionat sovint amb la Cultura d'Almeria.

En el Neolític i Eneolític, segons M. LOUIS, es desenvoluparen tres cultures al Languadoc que coexistiren i fins i tot s'interferiren en alguns jaciments: la Cultura de les Arenes, amb utilitatge de tipus microlític, d'aspecte tardenosès, arribaria fins a l'Eneolític; la cultura dels Altiplans, o Cultura dels Pastors, tindria un probable origen nòrdic, ja que la indústria és d'aspecte campinyà, i en formarien part molts jaciments a l'aire lliure del Languadoc; la Cultura

de les Coves, un xic més tardana que les anteriors, era una cultura de pagesos, amb agricultura, ceràmica, poliment i pròxima aparició dels metalls (58).

Aquesta classificació de LOUIS trobà ressò en la de VILASECA (59), que també distingí diverses fàcies dins dels jaciments tarragonins, la primera de les quals, amb jaciments al peu de les serralades, en clarianes del bosc i junt a corrents d'aigua, tenia un material de gran talla, d'aspecte arcaic, amb raspadors nucleiformes, burins, rascadores i grans puntes de fletxa foliàcees, i es relacionava amb la Cultura dels Pastors. En canvi a les garrigues, al revés que al Languadoc, VILASECA hi identificava una indústria de fulles, amb pics, raspadors, rascadores, ribots, percutors, perforadors i segments de cercle. Una altra fàcies era microlítica amb ceràmica i destrals de pedra, laminetes de dors, puntes de fletxa de peduncle i aletes o de tall transversal i microlítics geomètrics.

També VALLESPI, un cop separats els jaciments que corresponen a l'Epipaleolític i al Neolític, va classificar els jaciments del Baix Aragó durant l'Eneolític i l'Edat dels Metalls en una fàcies eneolítica, una altra que és la seva perduració fins a l'inici de l'urbanisme a l'Edat del Bronze, i finalment una fàcies macrolítica que es relaciona amb la de VILASECA. A l'Eneolític i l'Edat del Bronze caldria referir les troballes sepulcral·ls col·lectives del Baix Aragó que, per la tipologia de les puntes de fletxa, arribarien fins al Bronze Mitjà (60).

Nosaltres no sabríem a quina d'aquestes fàcies exposades fins aquí podríem referir **Can Crispins**, ja que per una banda és una indústria microlítica, amb útils sobre lamineta i petits raspadors, alhora que hi són representades fortes fulles i també peces de tipus arcaic, amb algunes de talla bifacial que es podrien apuntar al campinyà.

El problema de les classificacions de LOUIS i VILASECA, que suposen la coexistència de cultures amb una base lítica diversa, és la presència d'estacions mixtes que només s'expliquen per l'ocupació consecutiva del mateix lloc per dues d'elles (61).

De fet avui dia la classificació de LOUIS només s'utilitza d'una manera molt general, i la Cultura dels Pastors és una designació que enclou cultures diferenciades geogràficament i cronològica, que es reconeixen per llurs tipus ceràmics i que són posteriors a la important cultu-

56. BERBANO BREA, L. *Gli scavi...* op. cit. pàg. 270.
57. CORDIER, G., RIQUET, R., BRABANT, H. i POULAIN, Th. *Le site archéologique du dolmen de Villaine à Sublaines (Indre-et-Loire)*, «Gallia Préhistoire», 15, 1972, 1, pàgs. 31-135.

58. LOUIS, M. *La civilización neolítica de las mesetas del Languedoc mediterráneo*, «Archivo Español de Arqueología», XXI, 72, Madrid, 1948, pàgs. 225-244.
El Neolítico del Languedoc Mediterráneo, «Ampurias», IX-X, 1947-48, pàgs. 5-11.
59. VILASECA ANGUERA, S. *Las industrias de sílex tarraconenses*. Madrid, 1953, pàgs. 425-431.
60. VALLESPI, E. J. *Bases arqueológicas para el estudio...* op. cit.
61. MALUQUER DE MOTES, J. Recensió de LOUIS, M. *Préhistoire du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon*. Nîmes, 1948, a «Rivista di Studi Liguri», XV, 3-4, 1949.

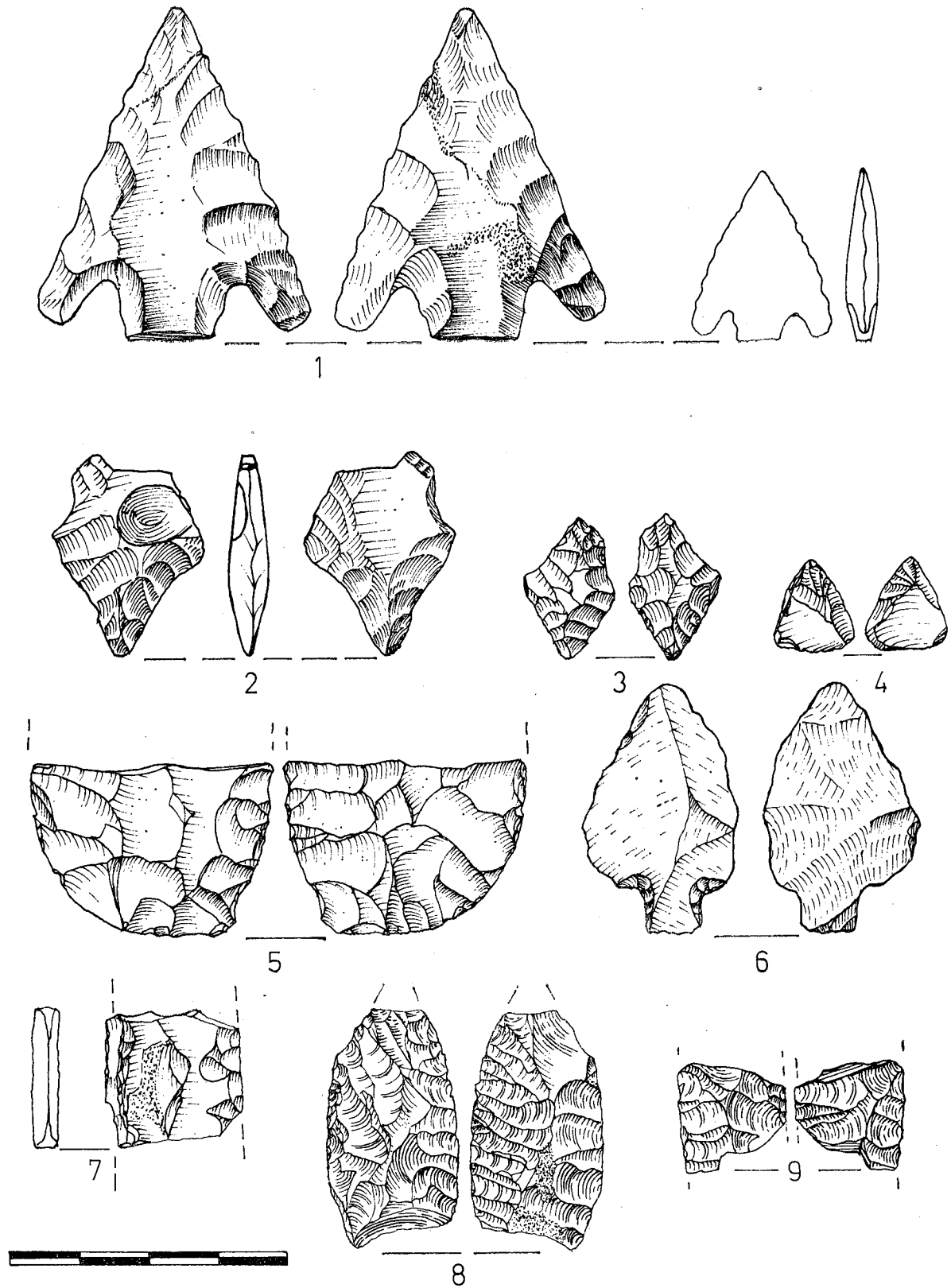

Fig. 17. - Can Crispins: 1 (CR-443), 2 (CR-151) i 3 (CR-364), peces foliàcees amb retoc pla bilateral i bifacial (1, punta de fletxa de peduncle i aletes; 2, punta de fletxa pedunculada; 3, punta de fletxa pedunculada asimètrica); 4 (CR-205), peça foliàcea geomètrica (punta de fletxa de tall transversal amb retoc pla); 5 (CCV-570), 8 (CR-788) i 9 (CCP-7), peces foliàcees bilaterals i bifacials (punts de fletxa foliàcees); 7 (CCV-57), rascladora foliàcea; 6 (CCV-213), esclat de quars amb dues osques que li fan un peduncle proximal.

ra chassiana del Neolític Mitjà (62), que es desenvolupen del Neolític Final a l'Edat del Bronze, com són per exemple les cultures de Fontbouisse o Ferrières.

El poblat prehistòric de **Can Crispins** també degué formar part d'aquest món, si bé, mancats de la ceràmica i dels objectes d'ornament com estem, no és prudent concretar més. No creiem que **Can Crispins** pugui pertànyer a un moment més tardà que el Bronze Inicial. Si bé VALLESPÍ, VILASECA i TARRADELL apunten que els jaciments superficials de sílex perduren en certs llocs fins a la primera Edat del Ferro, sembla ésser que per regla general al final del Bronze I s'assisteix ja a la davallada de la indústria de sílex (63), encara que és prou important durant el Bronze Mitjà. Al Nord de Catalunya es desconeixen hàbitats d'aquest moment, però les recents excavacions d'Enriqueta PONS al Poblat de La Fonollera (Torroella de Montgrí, Girona), que hem pogut seguir de prop, en un jaciment del Bronze Final III a), amb una cronologia del 1000 al 900 abans de CR., han donat escàsimes troballes d'indústria lítica, totalment atípiques, al costat dels milers de fragments ceràmics. Aquest jaciment dona, doncs, una data **ante quem** pel de **Can Crispins** (64).

6. COMPARACIONS

Tractarem ara d'establir paral·lelismes entre la indústria lítica de les cultures del Neolític Final i Eneolític i la de **Can Crispins**, per intentar acabar de demostrar que aquest jaciment en forma part. Dissortadament molts dels jaciments ens són inservibles, els uns perquè es tracta d'enterraments col·lectius, amb un material lític seleccionat, i d'altres perquè no s'han publicat els percentatges d'útils, centrada l'atenció dels arqueòlegs en la ceràmica, els objectes d'os i les millors peces lítiques. Malgrat tot, intentarem fer-ne veure la similitud encara que sigui d'una manera general.

Al Llenguadoc, després de la indústria del Chassià meridional, amb lamínets de febles dimensions, raspadors sobre extrem de lamíneta, fletxes de tall transversal, lamínets amb osca i alguns burins, segueixen les cultures del Neolític Final i Calcolític, on la lamíneta és substituïda per l'esclat o la plaqueta de sílex lacustre (65).

Al poblat de **Fontbouisse**, localitzat en fer excavacions en un jaciment superficial, les làmines encara són abundants, i una bona part del sílex és de plaqueta lacustre de **Salinelles** (Gard). Deixant de banda les puntes de fletxa amb peduncle i aletes i les de llorer, la indústria de raspadors, puntes, nuclis i percutors seria poc original i no es distingeix de les del Neolític Final - Calcolític (66). Els burins són rars però existents, i els raspadors poden arribar a un 50%, amb retoc lateral o no, i abunden els de morro i carenats frontals. De vegades a la base fan una mena de peduncle. Completen aquesta indústria destrals polimentades i molins de mà (67).

A **Fontbonne**, estació superficial al Nord i l'Est de Fontbouisse, també la indústria és en sílex de Salinelles, i en ella destaquen els raspadors, que constitueixen el fons principal de l'utillatge. Una bona part són alts, i en ells només el front d'atac ha estat retocat, mentre que els altres costats de la peça queden en brut. El retoc és vertical i perpendicular a la base de l'útil, formada per la cara ventral d'un esclat gruixut, en la qual el bulb ha estat tret quan era massa molest. Segons els seus descobridors, algunes làmines i lamínets serien el testimoni del pas dels Tardenosians. Hi ha poques puntes de fletxa, una fusaiola de terra cuita i molins de mà. La identitat amb Fontbouisse és absoluta (68), i aquest últim jaciment tenia ja coure. També segons els descobridors del lloc està fora de dubte que **Fontbouisse**, **Fontbonne**, **Salinelles** i **els dolmens de l'Hortus** són contemporanis.

Semblant al de Fontbouisse és també l'utillatge del castell calcolític de Saint-Mathieu-de-Treviers (Hérault), amb raspadors abundants, alguns dels quals són gruixuts, rierencs i molins de forma oval i cara superior lleugerament còncava (69).

AUDIVERT, en el seu estudi de la civilització calcolítica del Llenguadoc Oriental, parteix de la Cultura dels Pastors de LOUIS. També per ell el Chassià, d'indústria lamelar, evoluciona cap a la cultura de **Fontbouisse**, iniciant-se així la civilització calcolítica, que té per útils lítics més freqüents els raspadors carenats, seguits de les rascadores. Les puntes de fletxa són losànquiques, fusiformes i de peduncle i aletes. Les làmines i lamínets no són abandonades del tot i també és possible l'existència de grups amb utillatge lamelar i ceràmica fontbouissiana. Les es-

62. DAUGAS, J. P. *Les civilisations néolithiques dans le Massif Central*, a «La Préhistoire Française, II». Civilisations néolithiques et protohistoriques, Paris, 1976, pàgs. 313-325.
63. ROUDIL *Recherches de Préhistoire récente en Languedoc Oriental*, «Cahiers Ligures de Préhistoire et d'Archéologie», 19, 1970, pàgs. 175-182.
64. PONS, E. *La Fonollera. Un poblado al aire libre del Bronce Final. 1.º y 2.º Campaña de Excavación, 1975-1976*, Servicio de Investig. Arq. de la Diputación de Girona, Girona, 1977, 234 pàgs. amb figures.
65. BAILLOUD, G. *Les civilisations énéolithiques de la France*, a «L'Europe à la fin de l'âge de la pierre». Actes du Symposium consacré aux problèmes du Néolithique européen, Praha, 1961, pàgs. 493-508.

66. LOUIS, M., PEYROLLES, D.; ARNAL, J. *Les fonds de cabanes énéolithiques de Fontbouisse*, «Gallia», 1947, Fasc. II, pàgs. 235-257.
67. GUTHERZ, X. *La Culture de Fontbouisse. Recherches sur le chalcolithique en Languedoc Oriental*. Caveirac, 1975, 120 pàgs. 48 figs.
68. LOUIS, M., PEYROLLES, D. i ARNAL, J. *Les fonds de cabanes énéolithiques...* op. cit., pàgs. 252-255.
69. ARNAL, J. *Le leibous à Saint-Mathieu-de-Treviers (Hérault). Ensemble du Chalcolithique au Gallo-Romain*, «Gallia Préhistoire», 16, 1973, 1, pàgs. 131-193 i 60 figs.

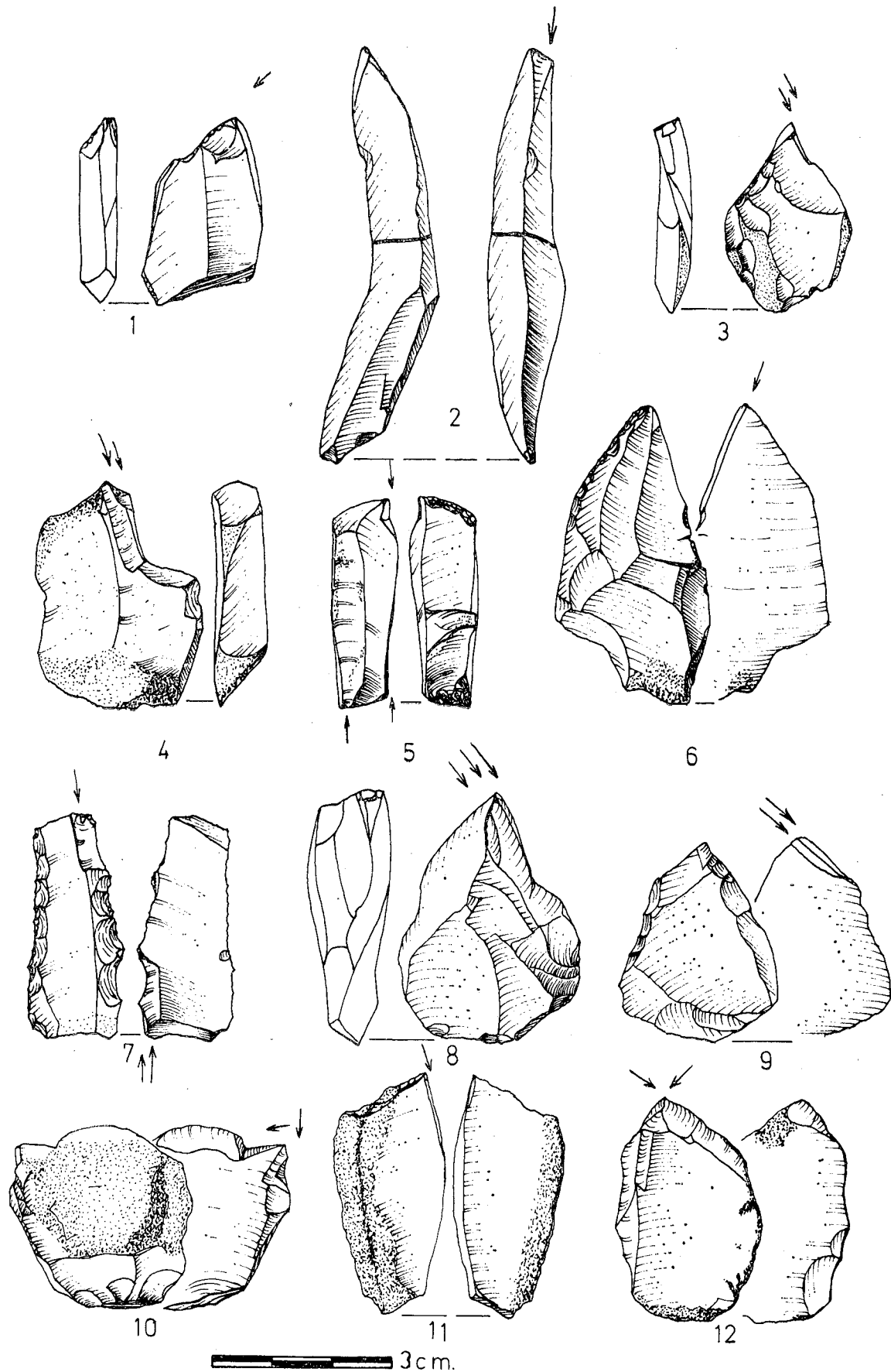

Fig. 18. - Can Crispins: 1 (CR-436), 10 (CCV-202), burins de cops latero-transversals; 2 (CR-160), 3 (CR-165) i 8 (CR-260), burins sobre pla natural; 4 (CR-613), burí sobre trencat; 5 (CR-614) i 7 (CR-616), burins sobre trencat, dobles; 6 (CR-314), burí de cop lateral sobre retoc transversal; 9 (CR-369), burí de cop lateral sobre retoc transversal amb retoc de parada; 11 (CCV-158), burí de cop lateral sobre retoc transversal; 12 (CCV-564), burí de cops laterals.

tacions de superfície d'aquesta cultura són abundantíssimes (70).

En tot el Sud-Oest francès és també normal l'abundància de raspadors en les estacions recents, que poden anar acompanyats de puntes de fletxa tipus Sublaines, foliàcees o de peduncle i aletes (71), i amb útils campinyans. Però els paral·lismes més evidents de **Can Crispins** són amb jaciments, sovint superficials, del Migjorn mediterrani, interpretats freqüentment, per influència del pensament de Louis, com estacions mixtes, en les quals la indústria laminar seria chassiana, i la d'esclats, calcolítica.

El jaciment de **Sant Marc** (Aix-en-Provence), proper a un dolmen, té percutors, rierencs polimentats, molins i destrals de mà, ceràmica i una fusaiola que PIGEARD de GOUBERT creu possible atribuir ja al Calcolític, com tot el jaciment, encara que sigui de tradició chassiana. Segons el quadre que en publica, i tenint en compte només els útils, hi hauria un 32% de raspadors, 17% de raspadors carenats, i 4,1% de fletxes foliàcees. Els altres percentatges no difereixen, dins de les possibilitats que hem tingut de comparació, dels de **Can Crispins** (72).

Un cas semblant és el de **Saint-Antonin-sur-Bayon** (Bouches-du-Rhône), amb destrals polimentats i un alt percentatge de raspadors, bona part dels quals són carenats. PIGEARD de GOUBERT hi separa dues indústries, l'una chassiana i l'altra calcolítica, diferenciació que vindria avalada també per la ceràmica. Llevat d'una relativa abundància de làmines i perforadors microlítics que es poden atribuir al Chassià, el material recollit és totalment comparable al de **Can Crispins** (73).

A **Cesseras** (Hérault), AZAM i LARIOL (74) veuen en una indústria dominada pels raspadors, amb puntes de fletxa de tall transversal, foliàcees i de peduncle i aletes, destrals polimentats, molins de mà i rierencs polits, dues indústries, l'una chassiana (làmines) i l'altra calcolítica (esclats), potser excessivament preocupats per separar les civilitzacions pures de LOUIS.

Moltes altres estacions del Llenguadoc tenen una estructura tipològica semblant a la de **Can Crispins**, i es poden referir sempre al Neolític Final o al Calcolític, ja a la civilització de Ferrières o a la de Fontbousse (75). **L'estació II**

de les rodalies de Montpellier (76), amb útils polits, puntes de fletxa i un 50% de raspadors, amb laminetes escasses, contenia també ceràmica decorada amb pastilles, tipus Ferrières. AUDIVERT relaciona el jaciment ceràmic de **Montferrier-sur-Lez** (Hérault) (77), amb un 34% de raspadors i 20% de raspadores i ganivets, amb la cultura de **Fontbousse**.

L'estrat B2 de Rocadour (Thémines, Lot), chassià recent, i potser també neolític Final, té un 37% de raspadors, alt percentatge que es manté a A1, calcolític, i puntes de fletxa iguals a la de la fig. 17/4 (78). El conjunt sembla més antic que no pas **Can Crispins**, i els autors senyalen que és anormal aquest alt percentatge de raspadors, ja que aquest equip és més propi dels Pastors dels Altiplans que no dels Chassians.

A mida que ens allunyem geogràficament les semblances són més difuses (79). En general queda clar però que el retoc dominant és el simple, sigui elevat o denticulat, com és natural en haver decaïgut l'ús de les laminetes, i per tant dels abruptes. Aquestes, convenientment retocades, eren les armadures de fletxes i arpons. Si la cacera ha deixat d'ésser la principal activitat econòmica, no és d'estranyar la seva disminució.

VILASECA va fer notar les relacions entre els jaciments per ell estudiats a les comarques tarragonines i el Neo-Eneolític meridional francès. Els evidents paral·lismes podien ésser deguts a la riquesa comuna en jaciments naturals i tallers de sílex. Però també anotava que els camins de contacte i els focus d'origen d'aquestes civilitzacions queden encara per precisar (80). **Can Crispins** senyalaria doncs el camí d'unió entre els jaciments lítics languedocians i tarragonins, ja que també són clars els paral·lismes entre la indústria que ara ens ocupa i l'estudiada per VILASECA. Són molt nombrosos els jaciments tarragonins caracteritzats per l'abundància de raspadors, sovint carenats, amb altres elements com destrals i molins de mà que indiquen que no es tracta d'indústries epipaleolíti-

70. AUDIVERT, J. **La civilisation chalcolithique du Languedoc Oriental**. Bordighera-Montpellier, 1962, Inst. d'Etudes Ligures, 211 pàgs. 53 figs.
71. CAUVIN, M. C. **Les industries post-glaciaires du Périgord**. Paris, 1971.
72. PIGEARD DE GOUBERT, J. **Chalcolithique de tradition Chasséenne a Saint-Marc**, «Cahiers Ligures de Préhistoire et d'Archéologie», 16, 1967, pàgs. 107-119.
73. PIGEARD DE GURBERT, J. **Chasséen et chalcolithique à Saint-Antonin-sur-Bayon (Bouches-du-Rhône)**, «Cahiers Ligures de Préhistoire et d'Archéologie», 17, 1968, pàgs. 5-28.
74. AZAM, J. i LAURIOL, J. **L'habitat préhistorique de Cesseras (Hérault)**, «Cahiers Ligures de Préhistoire et d'Archéologie», 17, 1968, pàgs. 151-163.
75. AUDIVERT, J. i BOUDOU, J. **Une vallée a l'Énéolithique. La vallée de la Mosson (Hérault)**, «Cahiers Ligures de Préhistoire et d'Archéologie», 4, 1955, pàgs. 70-122.

76. BARRES, E. **Quatre stations préhistoriques des environs de Montpellier**, «Rivista di Studi Liguri», anno XIX, 1-4, Bordighera, 1953, pàgs. 75-97.
77. AUDIVERT, J. **Une station préhistorique à Montferrier-sur-Lez (Hérault)**. «Cahiers de Préhistoire et d'Archéologie», 1, 1952, pàgs. 62-66.
78. NIEDERLENDER, A., LACAM, R. i ARNAL, J. **Le gisement néolithique de Rocadour (Thémines-Lot)**. III supplément à Gallia Préhistoire, C.N.R.S., Paris, 1966, pàgs. 150-151.
79. VERUZ, L. **L'outillage lithique néolithique récent d'Yvonand 4 (VD-Suisse)** «Archivio di Tipologia Analitica», 3, 1975 pàgs. 73-101.
- SARTI, L. **Dicomano. Età del Bronzo**. Supplemento a L'insediamento dell'età del Bronzo a Dicomano (Firenze), «Archivio di Tipologia Analitica», 3, 1975, pàgs. 103-108.
- PERETTO, C. i RONCHITELLI, A. M. **Il villaggio preistorico delle Colombare di Negrar (Verona)**. I — **L'industria litica della capanna n. 1**, «Rivista di Scienze Preistoriche», XXVIII, 2, Firenze 1973, pàgs. 431-493.
- PERETTO, C. i RONCHITELLI, A. M. **Colombare di Negrar-Capanna 1**, supplemento à Il villaggio..., «Archivio di Tipologia Analitica», 1, 1973, pàg. 97-155.
80. VILASECA ANGUERA, S. **Reus y su entorno...**, op. cit. pàg. 137.

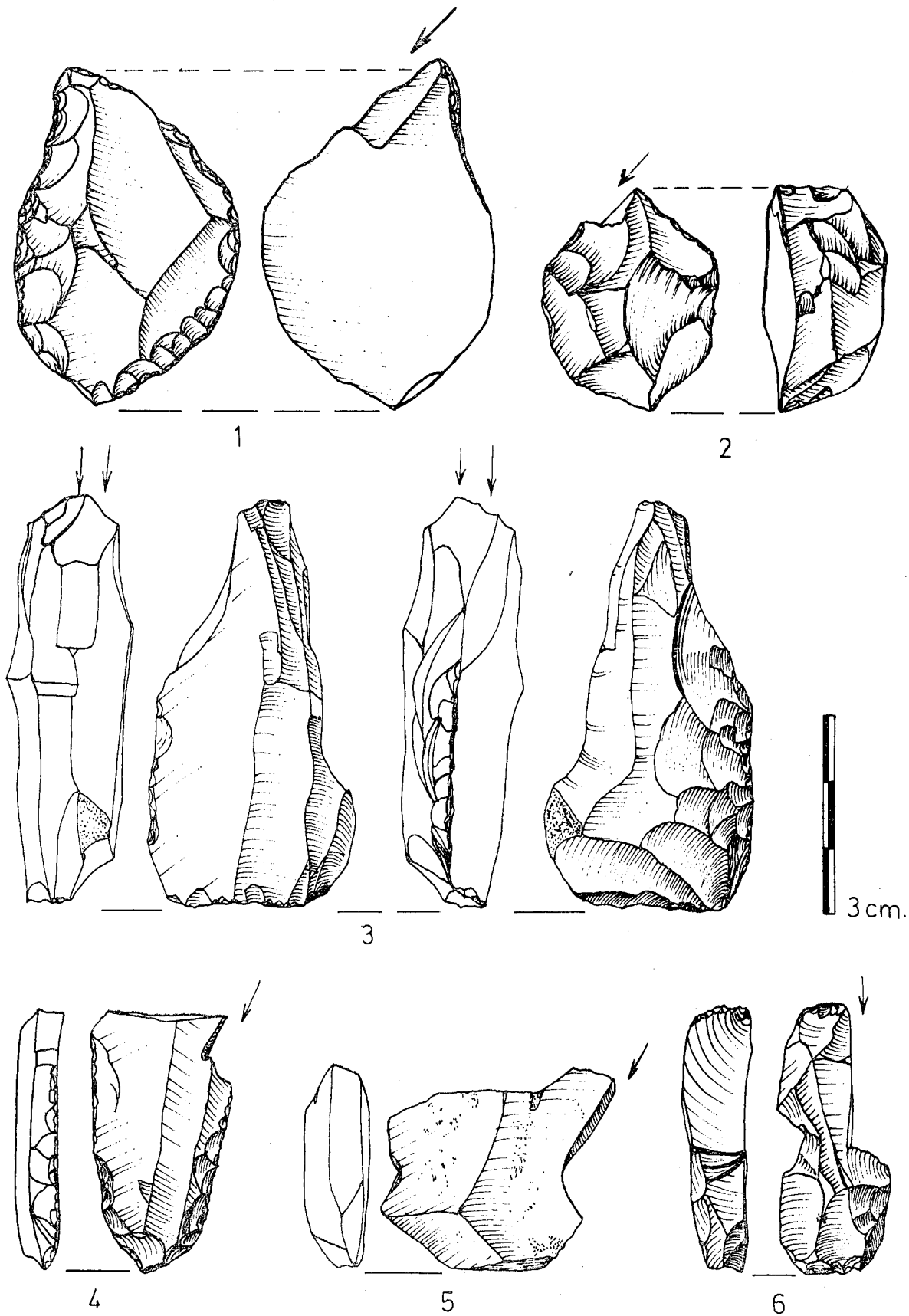

Fig. 19. - Can Crispins: 1 (CR-437), burí de cop transversal sobre retoc lateral; 2 (CR-446) i 3 (CR-158), burins de cops laterals; 4 (CR-206) i 5 (CR-438), burins sobre trencat; 6 (CR-432), esclat amb un cop de burí.

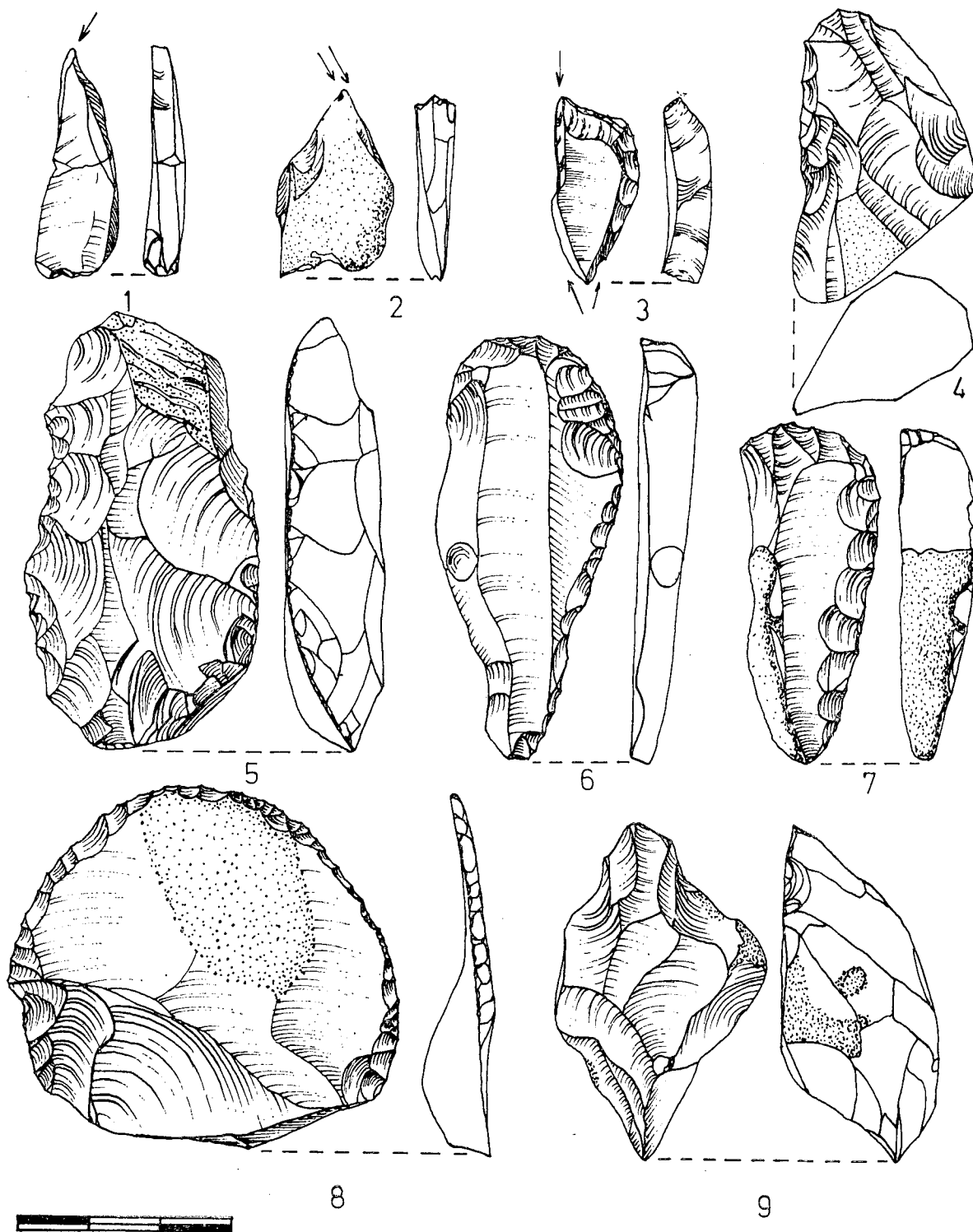

Fig. 20. - Can Crispins: 1 (CR-287) i 2 (CR-71), burins de cops laterals; 3 (CR-121), buri doble, de cop lateral sobre retoc transversal, oposat a buri de cops laterals; 4 (CCP-2), raspador frontal amb retoc lateral, carenat; 5 (CCP-4), rascadora denticulada; 6 (CCP-5) i 7 (CCP-3), raspadors frontals amb retoc lateral; 8 (CCP-1), rascadora circular; 9 (CCP-6), raspador de morro destacat, carenat.

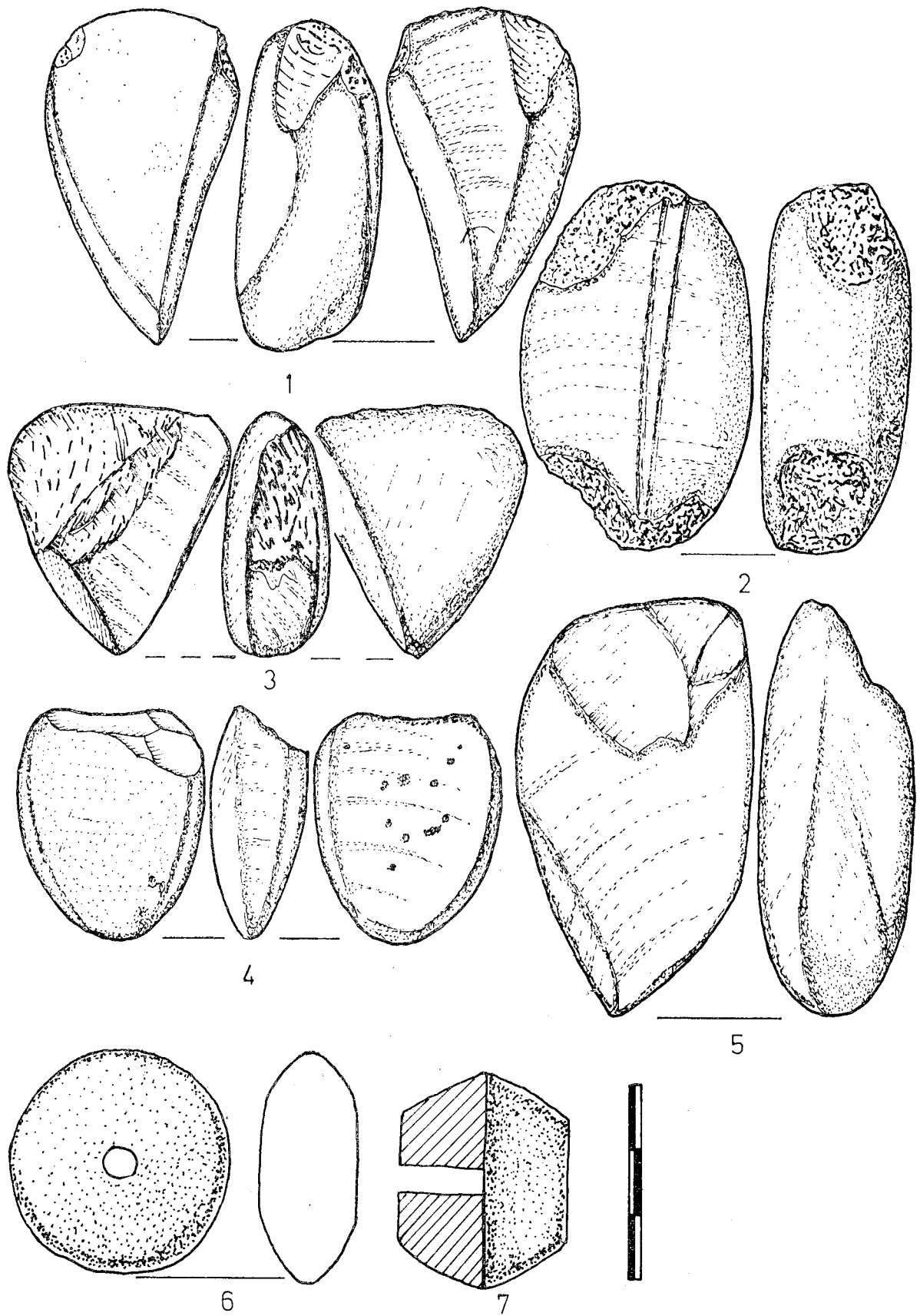

Fig. 21. - Can Crispins: 1 (CCV-619), 3 (CCV-636), 4 (CCV-620) i 5 (CCV-618), rierencs de pedres dures, polimentats; 2 (CCV-616), percutor; 6 (CCV-635) i 7 (CCV-629), fusaioles.

ques microlaminars, en les quals ja hem vist que els raspadors podien ésser també abundants. Són la majoria dels agrupats per VILASECA en la fàcies I, que contràriament al que passa al Llenguadoc, no ocupen les garrigues, on se situaria la fàcies II, relacionable amb la indústria chassiana.

Significatius són els jaciments de **Les Bresquilles** i del **Teix** (Ulldemolins) (81), amb nuclis reutilitzats, raspadors carenats, denticulats i puntes de fletxa foliàcees i amb peduncle i aletes, estacions que no són gaire lluny de la **Coveta de l'Heura** (Ulldemolins), on, junt amb 70 individus, VILASECA recollí una important indústria de sílex, amb puntes de fletxa foliàcees molt grans que recordarien la tècnica campinyiana, raspadors, rascadores, burins i una punta de fletxa amb peduncle i aletes. Algun del botons d'os perforats en V era de tipus Fontbousse (82).

Al **Morral de Perpinyà** (Guiamet, Baix Priorat) hi ha un 66% de raspadors, bona part d'ells carenats, i segons VILASECA aquesta indústria és relacionable amb les eneolítiques (83). També en els jaciments aragonesos estudiats per ALMAGRO s'hi poden veure paral·lismes. En **El Navazo** i **Les Balsillas** (Albarracín) hi ha fulles retocades i raspadors forts, que segons l'autor recordarien els aurinyacians, encara que els raspadors discoidals s'acosten més als del Mesolític i Neolític. Crida l'atenció un tipus especial, que es troba també al Priorat i en jaciments neolítics o d'època posterior, frontal sobre làmina carenada de secció triangular o sobre làmina gruixuda amb cresta, idèntics a alguns de **Can Crispins** (Fig. 10/7 i 8) (84).

En les indústries de sílex calcolítiques senyalen varis autors la presència de peces de tipus arcaic, de talla bifacial, com les grans puntes de fletxa foliàcees de la **Coveta de l'Heura**, si bé solen faltar els útils més típics del Campinyà, pics i «tranchets». Aquests últims, no ben clàssics, són presents en algunes indústries tarragonines. A Tarragona les estacions més campinyanes, amb indústria d'aspecte arcaic, grans esclats, osques, amb algunes fulles i desperdici de la matèria prima, es localitzen al peu de les altures, vora de l'aigua, i són relacionables amb la fàcies I, semblant alhora a la Cultura dels Pastors de LOUIS, el qual també veu al Llenguadoc un pseudo-campinyà (85).

La indústria campinyiana fou senyalada a la Península Ibèrica de bell antuvi per MALUQUER (86), i sembla ésser que és possible una infiltració des dels llocs clàssics del Sud-Oest francès estudiats per NOUGIER (87), fins al País Basc, Navarra i Logronyo (88). Però aquesta infiltració si s'estén més enllà, només és com una influència en la tècnica de talla. El mateix NOUGIER no avala la penetració llenguadociana. En canvi, la influència del Campinyà, tan Antic com Evolucionat, és notable a la península Italiana (89).

Potser una remota tècnica campinyiana explicaria l'existència a **Can Crispins** d'utils que ressalten per llur macrolitisme, al costat del que és habitual en la indústria, o bé algunes peces amb retoc bifacial. Així el gran raspador doble de la Fig. 11, el magnífic ribot de la Fig. 12, o el gran esclat tallat bifacialment de la Fig. 22/1, la rascadora sobre bifacial de la Fig. 22/4, el raspador i denticulat bifacial de la Fig. 22/5 i els denticulats bifacials de la Fig. 14/3 i 4.

Ignorem la relació de **Can Crispins** amb la Cultura del Vas Campaniforme, que cal situar al final del Calcolític i començament del Bronze Antic, o com un més dels grups culturals calcolítics. Res no es coneix de la indústria lítica dels hàbitats campaniformes, per altra banda desconeguts al Sud del Pirineu (90).

7. CAN CRISPINS I JACIMENTS COMPARABLES A LES COMARQUES GIRONINES

Una bona part dels jaciments lítics de superfície coneguts a les comarques gironines deuen tenir una cronologia neolítica o de l'Edat del Bronze, i són comparables a **Can Crispins**. Es a la Comarca de la Selva on més se n'han localitzat, tal com passa amb els del Paleolític Vell, i aquesta proximitat geogràfica facilita la comparació. **Cal Coix** és l'estació coneguda des de fa més temps (Maçanet de la Selva) (91). El seu descobridor, F. RIURO, la va situar en el començament de l'Edat dels Metalls, relacionant-la amb la Cultura d'Almeria, sobretot per la presència d'un gran ganivet i d'una punta de fletxa amb peduncle i aletes. Creiem que aquesta datació

81. VILASECA ANGUERA, S. **Reus y su entorno...**, op. cit. pàg. 133.
82. VILASECA ANGUERA, S. **La Coveta de l'Heura, de Ulldemolins (provincia de Tarragona)** «Ampurias», XIV, Barcelona, 1952, pàgs. 121-130.
83. VILASECA ANGUERA, S. **Las estaciones del Morral de Perpinyà y Molí de la Bleda (Guiamets, Bajo Priorato)**, «Cesaraugusta», 33-34, Zaragoza, 1969-1970, pàgs. 7-33.
84. ALMAGRO, M. **Los problemas del Epipaleolítico...** op. cit., pàg. 20.
85. VILASECA ANGUERA, S. **Sobre las estaciones líticas tarraconenses de aspecto campiniense**, «Boletín Arq. de la Real Soc. Arq. Tarraconense», año LII, 1952, pàgs. 1-12.

86. MALUQUER DE MOTES, J. **La industria lítica en Olazagutía**, «Príncipe de Viana», núms. LIV i LV, trim. 1.º i 2.º de 1954, pàgs. 9-27.
87. NOUGIER, L. R. **Les civilisations campigniennes**. Le Mans, 1950.
88. ESTAVILLO, D. **Las industrias líticas de Araico** (Condado de Treviño), «Zephyrus», VI, enero-junio 1955, pàgs. 171-178.
89. MAVIGLIA, C. **Nuove stazioni campignane lungo il torrente Nèvola e la probabile cronologia del Campignano in Italia**, «Rivista di Scienze Preistoriche», IV, 1-2, Firenze 1949.
90. GUILAINE, J. **La civilisation du Vase Campaniforme dans les Pyrénées Françaises**. Carcassonne, 1967, 240 pàgs., 52 figs., 9 làms.
91. RIURO, F. **La estación-taller al aire libre de Cal Coix**, «Ampurias», XV-XVI, Barcelona, 1953-1954, pàgs. 307-315.

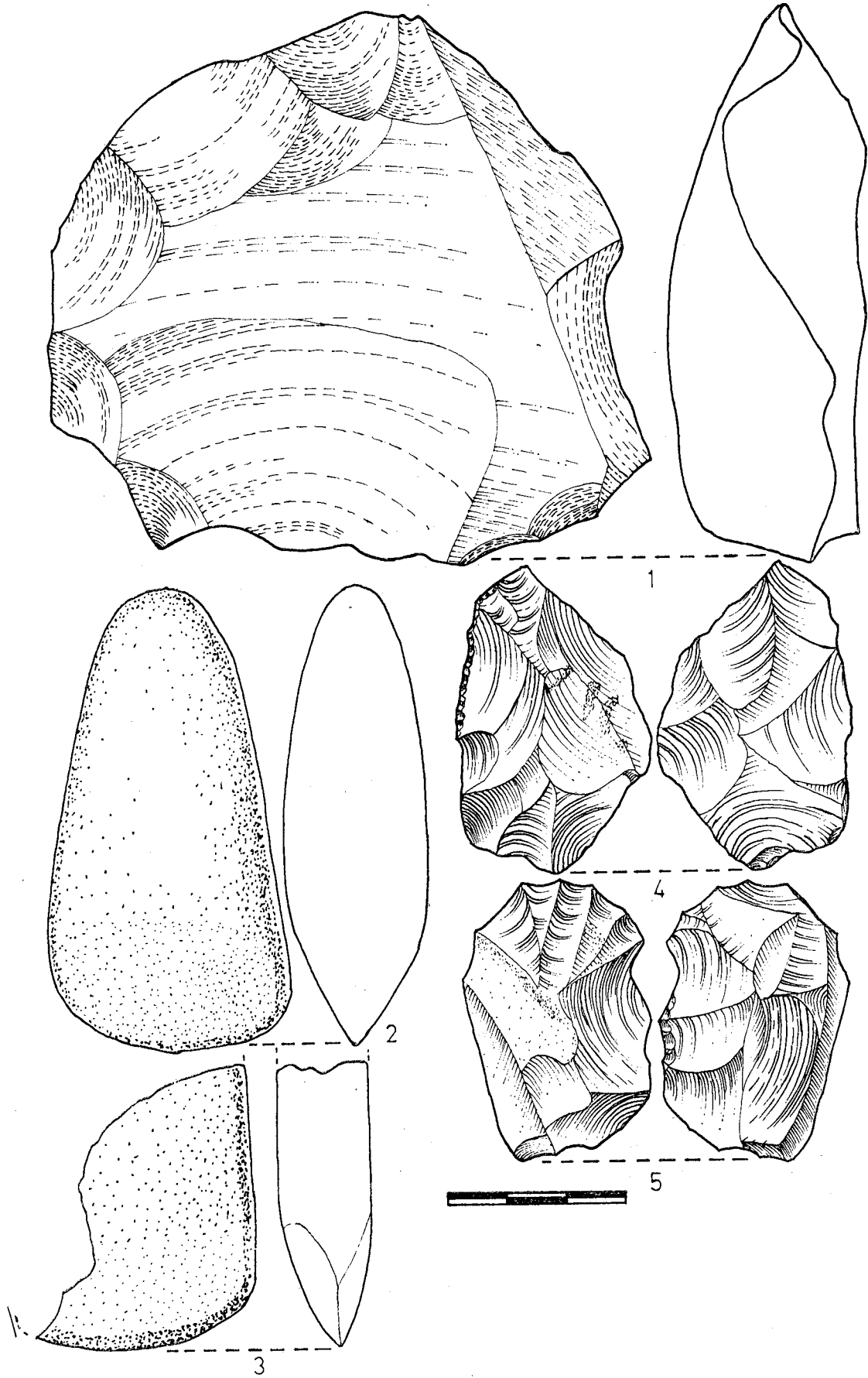

Fig. 22. - Can Crispins: 1 (CR-784), gran esclat amb extraccions bifacials, possible nucli levallois; 2 (CR-787) i 3 (CCV-641), destrals polimentades; 4 (CCV-85) i (CR-638), rascadora lateral carenada i raspador frontal amb retoc lateral, carenat, sobre petits bifacials.

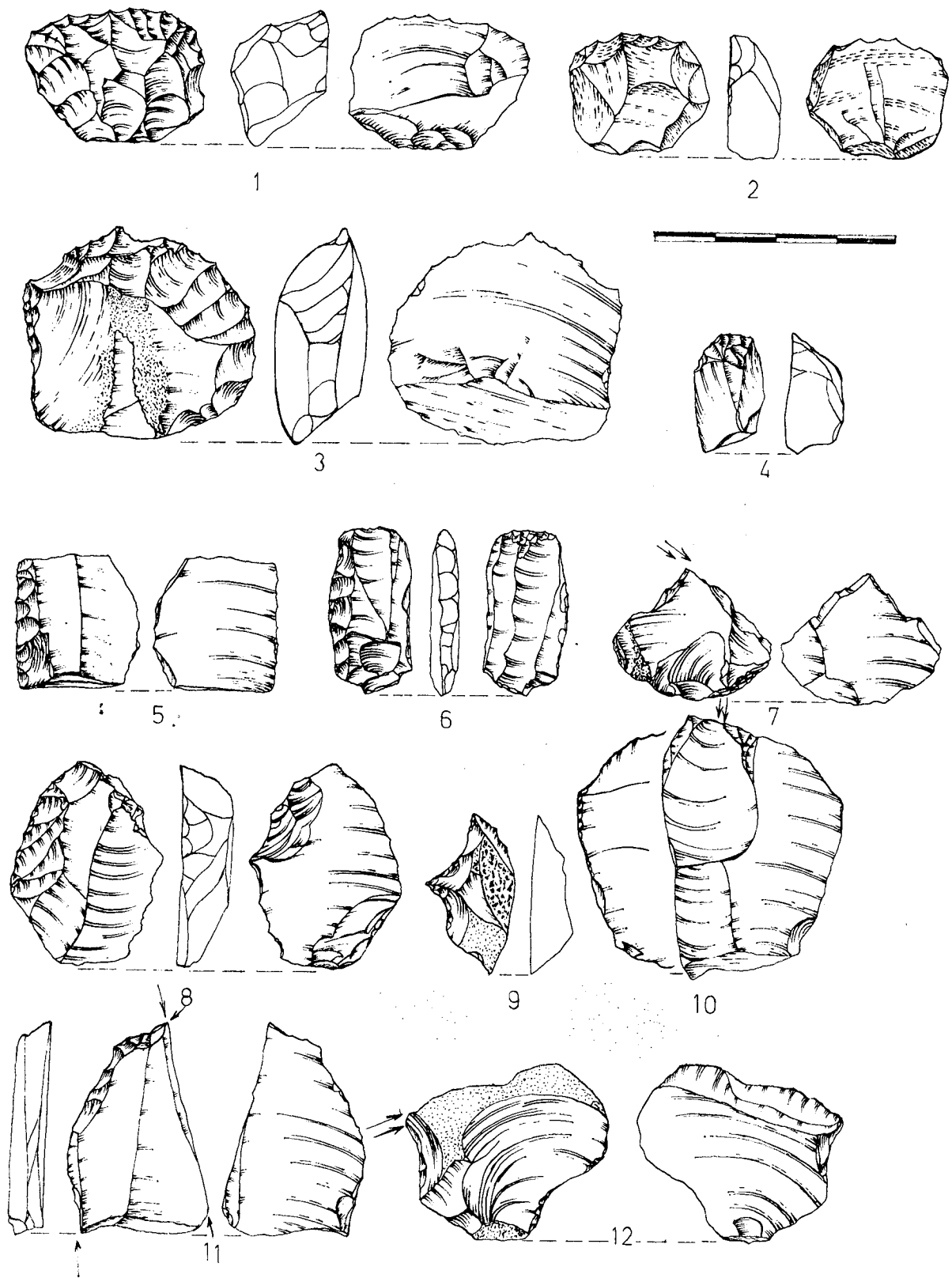

Fig. 23. - Can Crispins; noves troballes: 1 (CR-890) i 4 (CR-893), raspadors carenats; 2 (CR-849), raspador frontal amb retoc lateral, en cristall de roca; 3 (CR-859), raspador denticulat i carenat; 5 (CR-862), rascadora lateral; 6 (CR-854) i 8 (CR-888), rascadores laterals sobre lamineta i esclats escatats; 9 (CR-812), perforador doble; 7 (CR-882), burí de cops laterals; 10 (CR-873), burí sobre pla natural; 11 (CR-885), burí de cop lateral sobre retoc transversal oposat a burí sobre pla natural; 12 (CR-891), burí de cops transversals sobre retoc lateral.

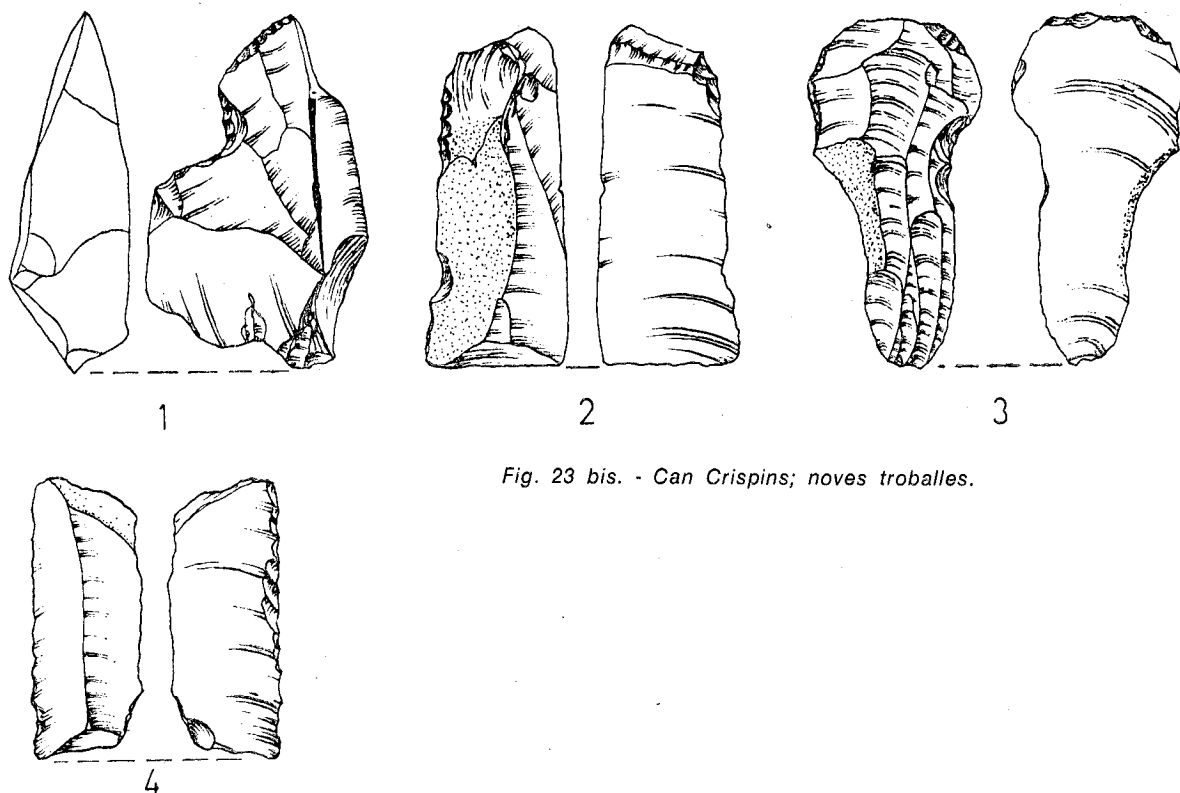

Fig. 23 bis. - Can Crispins; noves troballes.

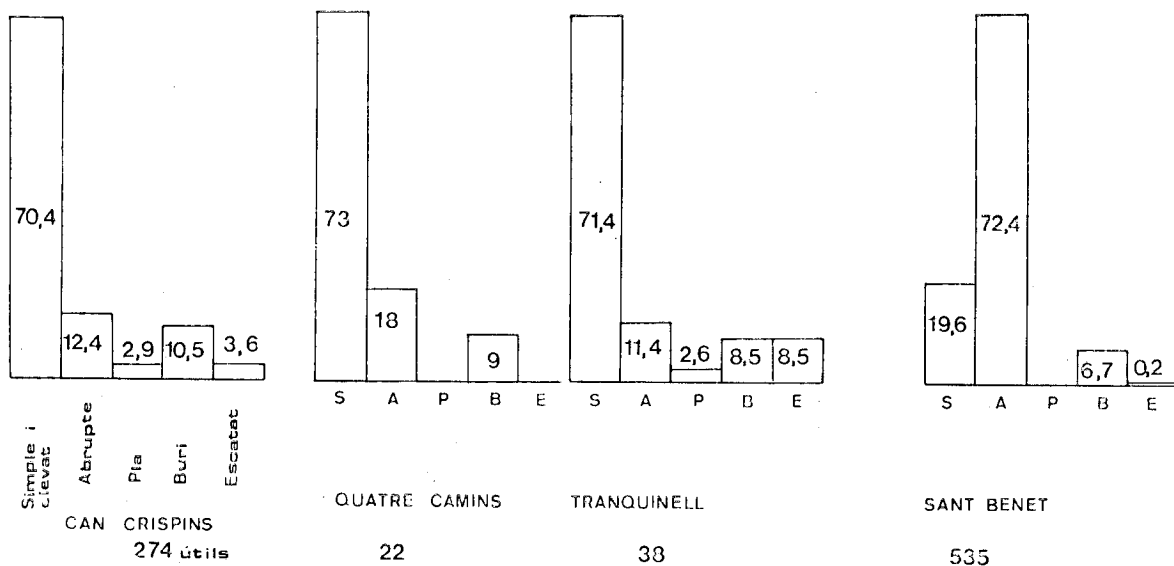

Fig. 24. - Comparació a nivell d'ordre tipològic entre diversos jaciments propers a Can Crispins. S'observa una gran similitud entre Can Crispins, Quatre Camins i Tranquinell (Llagostera), jaciments molt probablement postpaleolítics, i una disparitat amb Sant Benet (Sant Feliu de Guixols), jaciment epipaleolític.

Fig. 25. - *Can Crispins (Llagostera). Vista general del jaciment.*

és bàsicament correcta, i que els paral·lismes amb **Can Crispins** són notables, sobretot per l'abundància de raspadors i rascadores, peces que sovint són carenades. Se n'aparta per l'alt percentatge de burins, encara que a **Can Crispins** hi són molt ben representats amb un 10,5%, tal i com és normal en jaciments del Neolític Final i Eneolític (92). Podria tractar-se d'un moment lleugerament diferent o de l'atzar de la recollida de les peces, que són en nombre insuficient per una correcta determinació estadística. Ja hem comentat les semblances amb el jaciment de Can Duran (Tallades, Llagostera) a nivell d'algunes peces, ja que en desconeixem l'exacta composició tipològica.

Els altres jaciments dels quals coneixem els

percentatges d'útils són també del mateix municipi de Llagostera, encara que cap sigui de la importància de **Can Crispins**. **Quatre Camins** té una composició semblant, i encara més si tenim en compte que un 13,6% de les peces són carenades (Fig. 24). Amb **Tranquinell**, que és un jaciment molt proper a **Can Crispins**, des d'on es divisa, hi ha una absoluta identitat. Notem que també s'hi ha recollit una punta de fletxa amb peduncle i aletes i nombrosos fragments de ceràmica (93).

En la figura 24 comparem la composició de **Can Crispins**, **Quatre Camins** i **Tranquinell**, només a nivell d'ordre, i també amb la de **Sant Benet** (Sant Feliu de Guíxols), jaciment epipaleolític geomètric triangular (setè o vuitè mil-

92. PERETTO, C. i RONCHITELLI, A. M. *Il villaggio preistorico....* op. cit.

93. SOLER MASFERRER, N. i FA, E. *Jaciments prehistòrics de les rodalies...* op. cit.

Fig. 26. - *Alguns dels molins de mà barquiformes recollits a Can Crispins.*

leni ab. Cr.) (94), amb el qual es pot notar la brutal diferència.

Creiem, doncs, amb totes aquestes comparacions, haver justificat l'estructura tipològica de **Can Crispins** i la hipòtesi de que es tracta d'un sol moment amb lleugeres intrusions.

8. NOVES TROBALLES

Ja redactat aquest treball, hem pogut encara examinar més indústria lítica de **Can Crispins** (Figs. 23 i 23 bis). Són 124 fragments de sílex, quars i d'altres roques (CR-791 a CR-915), entre els quals hi ha 27 útils, que ja no hem pogut sumar a l'estudi estadístic anterior. Però aquesta migrada quantitat segueix també la tònica dels percentatges fins ara exposats, ja que entre raspadors, rascadores i denticulats sumen un 63%. Només les peces carenades són ja el 15%.

Els tipus són molt semblants als figurats anteriorment, com ara els raspadors carenats (Fig. 23/1 i 4) i un raspador denticulat carenat (Fig. 23/3).

Serien novetats la presència d'un perforador doble (Fig. 23/9) i d'un raspador en cristall de roca (Fig. 23/2), així com un elevat percentatge de burins, com sempre molt variats (Fig. 23/7, 10-12).

9. CONCLUSIO

Possiblement durant un període de temps que va des dels inicis del Neolític Final fins al Bronze Antic (2700-1800 ab. Cr.), i més probablement durant el Calcolític (2200-1800 ab. Cr.), existí a **Can Crispins** (Llagostera) un poblat prehistòric, els habitants del qual practicaven l'agricultura, coneguda des de mil·lenis anteriors, però aquí ben testimoniada pels abundants molins de mà. Malgrat que feien ús de la pedra polimentada, com demostren les destrals de mà i els

rierencs usats, i probablement coneixien ja el coure, tallaven la major part dels útils en sílex de les més variades procedències. Fabricaven magnífiques puntes de fletxa foliàcees i amb peduncle i aletes, però són els útils de tallar i raspar, rascadores, raspadors i denticulats, els més comuns, sovint fets sobre esclats gruixuts.

La tipologia d'aquests útils és en general semblant a la dels que han estat habituals durant el Paleolític Superior, però a **Can Crispins** semblen individualitzar-se gràcies a llurs percentatges. Les peces amb retoc simple són un 70%, i quasi la meitat són sobre esclat gruixut (29%), de tal manera que els raspadors i les rascadores carenades passen a ésser els útils més característics del jaciment. Tot i la manca de dades, hem intentat de veure com aquests percentatges són semblants en els jaciments que considerariem més o menys sincrònics en un ample marc geogràfic.

Can Crispins formà part d'alguna de les cultures que s'estenien a ambdós costats del Pirineu i que es succeïen ràpidament en l'època que li hem atribuït, la faceta més coneguda de les quals són els enterraments col·lectius en megalits i coves naturals o artificials, on van acompanyats d'un aixovar que no reflexa quins eren en realitat els objectes d'ús diari. Al Baix Empordà i la Comarca de La Selva s'hi detecta gràcies als jaciments superficials com **Can Crispins** una població important en aquesta època, aspecte aquest que podria venir confirmat per l'abundància de megalits a les Gavarres, els quals fins ara estaven faltats dels hàbitats on visqué la gent que s'hi enterrava. Els pobladors de **Can Crispins** poden ésser molt bé els que tallaren en la roca les coves sepulcralcs artificials de Llagostera (95).

Nous jaciments i materials potser confirmaran aquestes hipòtesis. De no ésser així, que almenys aquest treball hagi servit per donar a conèixer uns materials que, malgrat llur interès, restaven inèdits.

94. SOLER MASFERRER, N. *El jaciment epipaleolític de Sant Benet* op. cit.

95. ESTEVA CRUAÑAS, L. *Sepulcros Megalíticos de las Gavarres (Gerona)*. Corpus de Sepulcros Megalíticos, núm. 3, 4 i 5, Gerona, 1964, 1965, 1970.

Per una de les coves artificials de Llagostera, veure l'article de ESTEVA, L. en Cypsela, 2, sobre d'altres sepulcres megalítics de les Gavarres.